

Varifrån kommer hotet?

– perspektiv på terrorism och radikalisering

Janne Flyghed
Magnus Hörnqvist
Emy Bäcklin
Elisabeth Nordén
Isabel Schoultz

**Varifrån kommer hotet?
– perspektiv på terrorism och radikalisering**

©Författarna
Kriminologiska institutionen
Stockholms universitet

Rapport 2011:2
Kriminologiska institutionens rapportserie
Redaktör: Felipe Estrada

ISSN 1400-853X

Innehåll

1. Inledning	1
<i>Janne Flyghed och Magnus Hörnqvist</i>	
2. Utanförskap eller kultur?	5
<i>Magnus Hörnqvist och Janne Flyghed</i>	
3. Hotbilder om terrorism	21
<i>Elisabeth Nordén</i>	
4. Statsterrorismen som gick upp i rök	31
<i>Isabel Schoultz</i>	
5. Hycklande extremister	43
<i>Emy Bäcklin</i>	

1. Inledning

Janne Flyghed och Magnus Hörnqvist

I slutet av 2010 sprängde sig en man till döds mitt i centrala Stockholm. En tragisk händelse som kunde ha fått betydligt mer omfattande konsekvenser. En dryg vecka senare greps fem beväpnade män misstänkta för att ha planerat att utföra attentat i centrala Köpenhamn. Tre av dem var svenska medborgare. Terrorrelaterade händelser tenderar att ständigt vara aktuella. Ett halvår tidigare greps två män i Göteborg misstänkta för stämpling till terroristbrott enligt den sedan 2003 gällande Lagen om straff för terroristbrott. De dömdes av en oenig tingsrätt till vardera 4 års fängelse. Men efter att förhandlingarna i hovrätten för västra Sverige avslutats försattes de på fri fot. Då hade de tillbringat 10 månader i fängelse. Några dagar senare meddelade en enig hovrätt i en dom att den ogillade åtalet (2/3-11). Uppenbarligen bäddar Lagen om straff för terroristbrott för mycket olika bedömningar. Ett problem är att lagen med sin vaga skrivning kan leda till ett guilt-by-association-resonemang. Detta då den som på något sätt uttrycker stöd för en organisation som använt våld i politiska syften, riskerar att bli misstänkt för terrorism. Detta framkommer i hovrättens dom när den skriver att den organisation som de två männen misstänktes ha gynnat visserligen har använt sig av självmordsattentat, men att det inte framkommit "något som ens antyder att en person som ansluter sig till eller på annat sätt är verksam för al-Shabab med automatik har åtagit sig att utföra självmordsattentat". I början av april 2011 tillstår polisen att de gjort fel och länspolismästaren i Västra Götaland ber de drabbade familjerna personligen om ursäkt.

I ett vidgat perspektiv öppnar guilt-by-association-resonemanget även upp för omvänd bevisbörda. Genom att misstänkliggöra samtliga muslimer utifrån att ett fåtal begått politiska våldsdåd, tvingas det stora flertalet att bevisa sin oskuld – jag är inte terrorist – genom att avkrävas avståndstagande och inte praktisera sin religion eller vara politiskt verksamma. I förlängningen sprids en rädsla bland muslimer att säkerhetspolisen ska fatta misstankar att de är på väg att radikaliseras, och i vissa fall enbart beroende på vilka möten de besöker, vilken litteratur de läser och vilka vänner de umgås med. Detta riskerar leda till självcensur bland personer som är politiskt aktiva; även bland dem som inte har minsta koppling till terrorverksamhet. Det kan till och med handla om personer som tar aktivt avstånd från sådan verksamhet. En sådan etnisk profilering leder till att ett stort antal personer inte vågar utnyttja sina grundlagsstadgade fri- och rättigheter, främst då yttrande-, mötes- och föreningsfrihet. Konsekvensen blir att antalet personer som kommer i riskzonen för att misstänkas vara på väg in i en radikaliseringsprocess blir väldigt stort. Majoriteten av de som övervakas kommer att vara personer som inte kommit i närheten av att begå något straffbart. Sådan omfattande övervakning slår lätt tillbaka och blir kontraproduktiv. Strategin att förhindra framtida terrordåd genom att på lösa misstankar försöka bryta en våldsinriktad radikaliseringsprocess riskerar därför att leda till sin motsats; att alltfler radikaliseras.

Det finns ingen universallösning på en så ytterst komplicerad problematik som politiskt eller religiöst motiverad terrorism. Dock går det att konstatera att en ensidig satsning på olika typer av repressiva kontrollåtgärder inte varit en framgångsrik väg. I synnerhet då åtgärderna till stor del är baserade på ett guilt-by-association-resonemang där etniska stereotyper exploateras. Sådan etnisk profilering gör

att en hel grupp skuldbeläggs; och det är alltid de andra, det främmande, som drabbas av detta kollektiva misstänkliggörande. Muslimer utförde attentaten, alltså är alla muslimer potentiella terrorister. Kontrasten mot reaktionerna efter attentatet i Oklahoma city 1995 är påtaglig. Där gjordes ingen generalisering utifrån förövarnas, Timothy Mc Veighs och Terry Nichols, bevekelsegrunder. Det blev ingen jakt på högerextrema fundamentalistiska kristna. Då tonvikt i radikaliseringsresonemanget ligger på de åsikter som anses kunna leda till terrorhandlingar legitimerar det kontroll och övervakning på ett tidigt stadium, långt innan misstanke om brott uppkommer. Därmed blir antalet personer som kan misstänkas befinna sig i denna process - och framförallt vara i farozonen för att hamna i den – mycket stort. Gränsen mellan brottslig handling och att ha radikala åsikter riskerar att bli ytterst tunn.

Vi vill i den här skriften diskutera några frågor som är förknippade med jakten på misstänkta terrorister och som inte får plats i den gängse bilden. En central fråga är när åtgärder mot terrorism blir kontraproduktiva. Vad kostar kriget mot terrorismen, såväl i fråga om polisiära resurser som ingrepp i medborgarnas personliga integritet? Ett annat problem rör själva tolkningen av terrorismen: vem är egentligen terrorist? Och vad säger tolkningen av terrorismen om oss själva? Upprinnelsen till texterna är masterkursen *Crime and Security in the Post-Wall Era* som hölls vid kriminologiska institutionen HT 2009. Tre av de uppsatser som lämnades in tangerade varandra och idén om en gemensam publikation väcktes. Arbetet med föreliggande skrift är genomfört inom ramen för det av Vetenskapsrådet finansierade projektet Vad hände med hoten? Terrorism och organiserad brottslighet (VR/80176701).

Magnus Hörnqvist och Janne Flyghed försöker i sitt bidrag begripliggöra uppkomsten av radikaliseringsdiskussionen. Radikalisering är den process som enligt förespråkarna kanske börjar med moskébesök och slutar med terrordåd. Om detta har det vuxit fram en enighet i det senaste decenniets politiska dokument och vetenskapliga analyser, samtidigt som man har anlagt två delvis motstridiga perspektiv på terrorismens orsaker; utanförskapsperspektivet och det kulturalistiska perspektivet. Artikeln analyserar båda perspektiven var för sig och går genom vilka konsekvenserna blir för synen på orsaker till och åtgärder mot terrorism. Med utgångspunkt i Europols statistik över terrorattentat i Europa diskuterar Elisabeth Nordén i sitt bidrag hur det kommer sig att vissa grupper uppmärksammas som terrorhot, trots att de lyser med sin frånvaro i statistiken. Hon kopplar utpekandet av muslimer som primärt terrorhot till Nils Christies resonemang om "den goda fienden" och ställer dessa i relation till andra religiösa grupper, statsterrorism samt politisk vänster- och högerterrorism. I termer av ett framväxande säkerhetstänkande förenat med nya hotbilder problematiserar hon begreppet islamistisk extremism och resonerar kring hur fokuseringen på just muslimer kan förklaras.

Isabel Schoultz ställer i sitt kapitel frågan hur det kan komma sig att statsterrorism är så pass negligerat inom såväl den akademiska som den politiska debatten. Utifrån en diskussion om den politiskt känsliga problematiken med att definiera terrorism resonerar hon om möjliga förklaringar till avsaknaden av en definition av statsterrorism i såväl lagstiftning som akademisk litteratur. Det

framkommer att det i likhet med terroristbegreppet generellt finns ett stort intresse av att i den politiska retoriken stämpla de stater som är ens fiender som statsterrorister, medan den egna statens beteenden inte förväntas omfattas av begreppet. Emy Bäcklin gör i det avslutande kapitlet en analys av den s.k. Rosengårdsrapporten som publicerades 2009. I termer av *svenskhets* och *de andra* diskuteras uttalade och underliggande föreställningar om muslimer samt vilken människosyn detta representerar. Det visar sig finnas likheter med Rosengårdsrapporten och Sverigedemokraternas retorik. Det framkommer också en intressant skillnad i synen på den muslimska mannen och den muslimska kvinnan. Mannen utgör hotet medan kvinnan framställs som offer och används som en symbol för att gestalta islams barbari.

2. Utanförskap eller kultur?

Två perspektiv på terrorismens orsaker

Magnus Hörnqvist och Janne Flyghed

Under flera decennier saknades enighet om definitionen av terrorism. Ett stort antal politiska och juridiska hinder låg i vägen. Framför allt diskuterades vad som skulle betraktas som en politisk respektive en kriminell handling. En annan stötesten var vilka politiska våldshandlingar som var acceptabla. Vilka bakomliggande syften var godtagbara respektive förkastliga? Beroende på utgångspunkten blev ofta den enes terrorist den andres frihetskämpe och vice versa. Men dessa hinder övervanns när USA under George Bushs ledning som en följd av al-Qaidas attacker i september 2001 kunde samla en brokig samling regimer till ett världsomspännande krig mot terrorismen. På kort tid enades man om en definition där det gavs stort utrymme för var och en att definiera terrorism på det sätt som passade dem själva bäst. I korthet definierades terrorhandlingar som handlingar där syftet är att destabilisera den bestående ordningen oavsett vari denna ordning består. Därmed öppnades ett diskursivt rum för orsakerna till terrorismen. Det är i detta rum vi kommer att röra oss i den här artikeln. När de juridiska problemen var lösta och man slapp diskutera vad som skilde terrorism från befrielsekamp blev det möjligt att prata om de bakomliggande faktorerna. Definitionsfrågan försvann från dagordningen och en diskussion om orsaker och strategier tog vid. Det uppstod ett behov – till lika delar akademiskt och politiskt – att väva in terrorismen i en större berättelse om samhället av idag. Uttolkningen av de sammanhangsgivande frågorna stod på spel: Varifrån kom terrorismen? Vilka blev terrorister? Hur gick det till? Och vad var man tvungen göra? Det är mot den bakgrunden som man ska se radikaliseringsbegreppets uppdykande.

EU-kommissionens radikaliseringsdokument från december 2005 blev startskottet för den omfattande diskussion om terrorismens orsaker som vi kommer att analysera i denna artikel. Fokus var inte längre terrorhandlingarna själva utan "åsikter, synpunkter och idéer som skulle kunna leda till terroristhandlingar". Eller rättare sagt gällde intresset *antagandet* av sådana "åsikter, synpunkter och idéer"; en process som kallades radikalisering. Begreppet radikalisering är kopplat till våld men syftar egentligen främst på den process som föregår eventuell våldsanvändning. I den engelska versionen av radikaliseringsdokumentet talas om "*violent radicalisation*". I den officiella svenska versionen var motsvarande uttryck "radikalisering med ökat våld". Säkerhetspolisen använder numera termen "våldsbejakande radikalisering" (Säkerhetspolisen 2010: 29). Även om det fortfarande finns en viss terminologisk osäkerhet är det i detta dokument från EU-kommissionen som man för första gången på allvar tematiserar bakgrundsfaktorer.

Vårt material består av vetenskapliga analyser och politiska styrdokument. Vi har valt på att inte skilja på akademiska och politiska texter eftersom det på det här området är svårt att göra en sådan åtskillnad. Dessutom innehåller de mer teoretiskt respektive de mer praktiskt inriktade texterna en serie gemensamma teman och bildar på så sätt ett enhetligt studieobjekt. Vidare är kopplingarna mellan terrorismforskare och regeringsföreträdare i regel mycket långtgående. Diskussionen utgår från organisatoriska plattformar som är hybrider mellan forskning och terrorismbekämpning. På flera håll har det startats nya centra med fokus på just radikalisering och med kopplingar till såväl

akademiska miljöer som instanser inom EU.¹ Därtill ska läggas EU:s expertgrupp som inrättades i april 2006 (EU 2006) bestående av personer med erfarenhet av analys och forskning om "våldsinriktad radikaliserings eller närbesläktade områden" (artikel 2). De skall utbyta kunskap med nätverk och institutioner inom EU samt såväl med enskilda medlemsländer som med länder och organisationer utanför EU. Gruppen har i stor utsträckning påverkat agendan vad det gäller frågan om radikaliserings. Bland annat har de rekommenderat EU-kommissionen att sammanställa rapporter med fokus på radikaliserings. Uppdraget att skriva rapporterna har sedan hamnat hos olika medlemmar av expertgruppen; rapporter som i sin tur har utmynnat i rekommendationer om lämpliga åtgärder för att motverka terrorism i allmänhet och radikaliserings i synnerhet. Gruppen är också omgiven av viss sekretess, vilket framkommer i den deklaration de årligen måste skriva under. De åläggs att redovisa om det finns några intressen som kan tänkas underminera deras objektivitet (artikel 3.3), samt förbinda sig att inte sprida information som framkommit inom gruppen utan EU-kommissionens godkännande. Ett tystnadslöfte som gäller även när de lämnat gruppen (artikel 4.4). Det finns en klar tendens till överlappning såväl inom som mellan dessa akademiska miljöer och myndigheter i och med att forskare/akademiker ingår i flera grupperingar samtidigt. Till exempel så har flera av personerna i EU:s expertgrupp² kopplingar till det center för studier av terrorism³ vid St Andrews University i Skottland som etablerades i samarbete med RAND Corporation⁴ 1994. Initiativtagare var den brittiske terroristexperterna Paul Wilkinson och RANDs terroristanalytiker Bruce Hoffman. I flera fall handlar det i dessa sammanhang om vad Burnett och Whyte benämnt "inbäddad expertis" (Burnett & Whyte 2005).

Vår hypotes är att diskussionen runt radikaliseringsbegreppet genomsyras av en långtgående dubbelhet. Det finns två delvis motstridiga spår. Det är sällan vi hittar entydiga representanter för det ena eller det andra perspektivet. Element från båda håll kan ingå i samma text. Vi kommer att tydliggöra de två perspektiven (utgångspunkter, fokus och slutsatser) genom att analysera radikaliseringsdiskussionen utifrån den uppdelning som Ruth Levitas (1998) gjort mellan *social integrationist discourse* (utanförskapsperspektivet) och *moral underclass discourse* (det kulturalistiska perspektivet). Kategoriseringen utvecklades genom en motsvarande analys av den samtida diskussionen om fattigdom och social marginalisering, och vi har lånat den för att begripliggöra hur man idag talar om terrorismens orsaker, hur själva radikaliseringsen går till samt vad man ska göra för att förebygga och förhindra. Det ena perspektivet – utanförskapsperspektivet – utgår från att samhället i durkheimiansk mening är en homogen entitet vävd av sociala band som knyter individen till den större samhällsgemenskapen. Banden utgörs främst av arbete men även av gemensamma värderingar och andra kopplingar till majoritetssamhället. Konflikter och problem uppstår när individen friställs från samhället och dess grundläggande värderingar genom arbetslöshet eller boendesegregation. Då uppstår ett utanförskap som bildar jordmån till värderingar och beteenden som kraftigt skiljer sig från samhället i övrigt. Drogmissbruk, kriminalitet, politisk aktivism

---

¹ Se t.ex. Change institute; Jacksons centre for the study of violent radicalisation; Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence (ICSR) som är ett samarbete mellan King's College London; the Interdisciplinary Center, Herzliya; the Regional Center on Conflict Prevention at the Jordan Institute for Diplomacy; and the University of Pennsylvania.

² Andrew Silke, Magnus Ranstorp, Alex Schmid och John Horgan.

³ Center for the Study of Terrorism and Political Violence. <http://www.st-andrews.ac.uk/~wwwir/research/cstpv/>

⁴ RAND är en amerikansk tankesmedja med rötter från slutet av andra världskriget och som sedan 1970 varit en inflytelserik institution vad det gäller terrorismstudier. Deras motto är Objective Analysis and Effective Solutions. <http://www.rand.org/about/history.html>.

och terrorism har samma rötter. Politiskt är detta perspektiv förknippat med arbetslinjen, kampen om mittenväljarna, socialdemokrati och socialkonservatism. Även det andra perspektivet – det kulturalistiska – utgår från att samhället är en homogen värdegemenskap. Däremot skiljer sig analysen av konflikter och sociala problem. Varje samhälle ingår i en kultursfär som står mot andra främmande kulturer, vilket ger upphov till konflikter, t ex mellan den västerländska och den muslimska kulturen, och till problem inom den egna kulturen, till följd av infiltration från bärare av främmande värderingar. Den främmande kulturen kan komma utifrån i form av invandring eller underifrån i form av en underklass som utmärks av bidragsberoende, drogmissbruk och ansvarslöshet. Ruth Levitas (1998) tar fasta på det underifrån kommande hotet mot den sociala ordningen när hon beskriver *the moral underclass discourse* (det kulturalistiska perspektivet). Men som radikaliseringsdiskussionen visar kan det lika gärna komma utifrån; avgörande är att hotet uppfattas som kulturellt. Det är antingen en direkt följd av personens kulturella tillhörighet eller ett resultat av att personen står under inflytande av två kulturer samtidigt och är utsatt för korstryck. Politiskt är det kulturalistiska perspektivet associerat med nykonservatism, hårdare tag mot kriminalitet, islamofobi och högerpopulistiska partier.

De båda perspektiven kompletterar varandra på vissa punkter men är oförenliga på andra sätt. Vi kommer i den fortsatta framställningen att analysera exempel först på det kulturalistiska och sedan på utanförskapsperspektivet. Men vår fokus ligger på brytpunkten mellan dessa båda perspektiv i politik och forskning.

Terrorismens orsaker

I offentliga texter om terrorismens orsaker slår resonemanget om radikaliserings genom kring årsskiftet 2004/05. Det är bara ett par år efter EU-kommissionens rambeslut om terrorism med tillhörande definition. Möjligen påskyndades utvecklingen i och med tågbombarna i Madrid i mars 2004 (de Kerchove & van Reedt Dortland 2008; Coolsaet & de Swielande 2008). Enligt EU-kommissionens radikaliseringsdokument från december 2005 innebär radikaliserings ”att människor antar åsikter, synpunkter och idéer som skulle kunna leda till terroristhandlingar i enlighet med definitionen i artikel 1 i rambeslutet om bekämpande av terrorism” (EU 2005a: 2). Som antyds av referensen till rambeslutet var en förutsättning för radikaliseringsbegreppets etablering att det fanns enighet kring en definition av terrorism. Ytterligare en förutsättning var att denna definition implementerades i respektive medlemslands nationella lagstiftning. För svensk del resulterade det i lagen om terroristbrott som trädde i kraft år 2003.

Det kulturalistiska perspektivet

Under 1990-talet växte uppfattningen bland terroristforskare och säkerhetsbedömare att vi stod inför en ”ny terrorism”, enligt vilken hotet kom utifrån – från den muslimska världen. Martha Crenshaw daterar uppkomsten av idén om ett nytt hot till den första bombningen av World Trade Center år 1993. Målen för den ”gamla” terrorismen påstods vara begränsade, deras ambitioner var lokala och inte globala (Crenshaw 2008). Därtill skulle den ”gamla” terrorismens metoder ha varit radikalt annorlunda jämfört med den nya terrorismens. Enligt Bruce Hoffman, en av förespråkarna för begreppet *new terrorism*, ville de gamla terroristerna att folk skulle se på, inte bli dödade. Enligt Hoffman var de kapabla till stor destruktivitet, men valde att inte vara det. De nya terroristerna var också religiöst motiverade, till skillnad från 1970- och 1980-talens politiska terrorism. Burnett och Whyte sammanfattar idén om *new terrorism* på följande vis: den är urskillningslös, präglas av religiös

sektierism, representerar ett globalt hot, fokuserar på massförstörelsevapen och rekryterar självmordsbombare (Burnett & Whyte 2005).

Den nya terrorismen ansågs vara annorlunda framför allt i kulturellt avseende. Idén om den nya terrorismen växte fram samtidigt med idén om en civilisationernas kamp. Grundschemat är enkelt i "the clash of civilizations", den artikel som Samuel Huntington publicerade i *Foreign Affairs* 1993. Huntington utgår från att det råder konsensus och konformitet inom ett givet samhälle, men anlägger ett konfliktperspektiv på relationerna mellan olika samhällen eller kultursfärer. Den västerländska civilisationen ansågs hotad av en muslimsk värld präglad av helt andra normer och värderingar. Vidare var en krigisk hållning riktad mot väst en grundläggande beståndsdel i den muslimska kultur i vilken man föddes och stannade kvar. Idén om den nya terrorismen flöt in i denna nykonservativa tolkning av världen sedd som skådeplatsen för civilisationerna kamp. Samhällsordningen på norra halvklotet stod på spel och hotet kom utifrån.

I slutkapitlet till sin bok *No end to war: terrorism in the twenty-first century* (2003) skriver den brittiske terroristexperten Walter Laqueur om terrorismens framtidsutsikter. Kapitlet bär rubriken "War against the west". Den våldsamma konfrontationen anses oundviklig till följd av invandringen till Europa från arabiska och andra länder.

Integrationen av muslimer i Europa har inneburit ett misslyckande vad majoriteten av de nya invandrarna anbelangar. Även om regeringarna och befolkningarna i de västeuropeiska länderna varit mera ihärdiga i försöken att genomföra eukumeniska dialoger och underlätta för invandrarna att hitta sin plats i samhället och bli en del av det, skulle resultatet förmodligen inte ha blivit annorlunda (Laquer 2003: 211).

Det inte hade spelat någon roll hur mycket man hade ansträngt sig för att integrera de nytilkomna och det berodde på dem själva. Orsakerna ska sökas i den kultur som invandrarna uppfattas vara en del av. "Många av invandrarna saknade ambitioner att integreras in i ett samhälle vars grundläggande värderingar de inte delade, med kulturella traditioner som de inte uppskattade och med en livsstil som de i mångt och mycket avskydde" (Ibid.: 211). Den breda majoriteten av invandrarna från muslimska länder uppfattas som stöpta i en kulturell form som gjorde dem omöjliga att integrera i västerländska samhällen. Enligt detta synsätt är de antagonister från födseln och bär med sig en barlast av främmande värderingar genom hela livet. Laqueurs senare alster ingår i en genre bestående av öppet islamofobiska teorier som går ut på att Europa håller på att förtäras inifrån av en muslimsk invasion (Malm 2009). På så sätt kan han sägas vara ett extremt exempel. Det är sällan som den kulturalistiska tolkningen av terrorismen återfinns i så renodlad form.

Utanförskapsperspektivet

I EU:s radikaliseringsdokument utkristalliserades ett synsätt som betonade grundorsakerna till terrorism. Man oroade sig för "home-grown terrorism" där hotet kom inifrån snarare än utifrån. Utifrån utanförskapsperspektivet blir det naturligt att söka förklaringen till den underförstått islamistiska terrorismen i de europeiska samhällenas sociala och ekonomiska utveckling under de senaste decennierna. Terrorismen har satts i samband med utanförskap, arbetslöshet, bristande integration, diskriminering, uppsprickande värdegemenskap, ett uttunnat civilsamhälle liksom till själva kriget mot terrorismen. De välintegrerade är relativt skyddade mot radikala idéer medan de

marginaliserade är mer sårbara. De som är i riskzon att radikaliseras är till exempel andra- och tredjegerationens invandrare, män i fattiga förorter och i fängelser (Fraihy 2008; Marret 2009; Alonso 2009; Ranstorp & Dos Santos 2009).

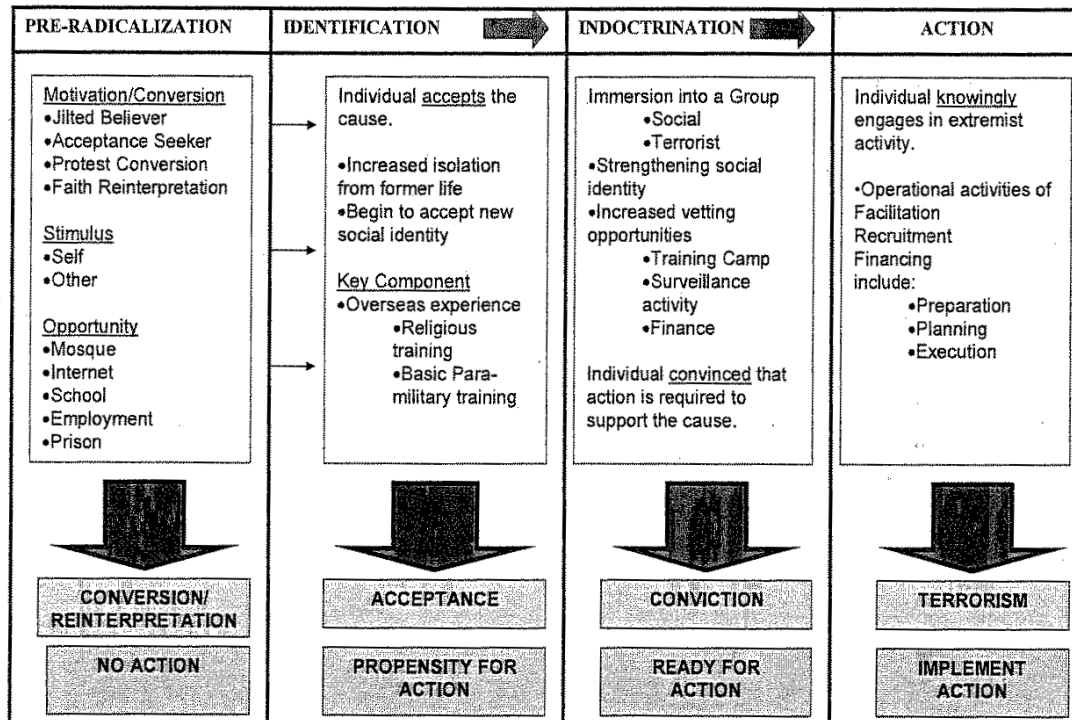
Det uppfattas finnas ett intimt samband mellan sociala orsaker och radikala idéer. "Diskriminering, segregation, bristande social sammanhållning och upplevelser av utanförskap", skriver den svenska regeringen, "kan sannolikt bidra till förhållanden där de som förespråkar våld och extrema åtgärder har lättare att få gehör" (Regering 2008: 14). Integrations- och demokratiminister Nyamko Sabuni har framhållit att "demokratins största fiende i vårt land idag är utanförskapet" (citerat ur Dahlstedt 2009: 240). Grundtanken i integrationsresonemanget är att man riskerar att bli terrorist om man hamnar utanför samhället. Innanför samhället är man framför allt om man har ett arbete. Den som har ett arbete kan försörja sig själv och är därmed integrerad i samhällsekonomin. Men att ha ett arbete betyder också att ha en arbetsplats och fasta sociala förpliktelser, vilket ur ett integrationsperspektiv är minst lika viktigt. Även deltagande i andra sociala gemenskaper, som t ex religiösa samfund eller idrottsrörelsen, föreställs binda individen till samhället och dess underförstådda värdegemenskap. Detta gäller även utomeuropeiska invandrare och praktiserande muslimer; band till moderata muslimska församlingar, släkt och vänner antas skydda mot radikalering. Men de utomeuropeiska invandrare som är arbetslösa och inte är aktiva i civilsamhället anses enligt detta perspektiv stå utanför samhällets gemenskap och med betydligt mindre skydd mot radikala "åsikter, synpunkter och idéer".

Med utanförskapsperspektivet förläggs hotet så att säga utanför samhället. Det pratas inte om växande klassklyftor, eftersom sådana implicerar sprickor som löper genom hela den samhällskropp som i enlighet med Durkheims perspektiv präglas av homogenitet och en grundläggande värdegemenskap. Inte heller pratas det om en växande fattigdom, eftersom man inte bara är ute efter de ekonomiska aspekterna utan minst lika mycket ser till den moraliska dimensionen. Men det finns en medvetenhet om att de senaste decenniernas nyliberala ekonomiska politik har fört med sig en serie negativa konsekvenser för stora befolkningsgrupper. Samma konsekvenser, som förnekas i andra sammanhang, exempelvis i samband med privatiseringar och skattesänkningar, lyfts fram i diskussioner om terrorism, precis som i andra diskussioner relaterade till den sociala sammanhållningen. Fattigdom och ojämlikhet förnekas som politiskt problem men återkommer som hot mot demokratin.

Radikaliseringsprocessen

Grundtanken i radikaliseringsprocessen är att en person i ett antal givna steg radikaliseras alltmer för att slutligen vara beredd att begå terroråd. Processen delas oftast in i fyra nödvändiga faser: förradikalisering; identifikation; indoktrinering and handling (FBI 2006; Silber & Bhatt 2007). Steg ett utgörs av det som benämns omvandlingsfasen och handlar om personens livssituation "strax innan starten på resan längs vägen mot radikalering" (Silber & Bhatt 2007: 22). I identifikationsfasen accepterar individen målsättningen och söker sig till likasinnade. I den tredje fasen har individen rekryterats till en grupp och får såväl information som stärker övertygelsen samt träning för kommande aktioner. Sista fasen utgörs av en övertygad individ som är beredd att planera och utföra attentat.

The Radicalization Process

Figur ur FBI:s rapport (2006) *The Radicalization Process: from Conversion to Jihad*.

Det kulturalistiska perspektivet

Enligt det nya terrorismbegreppet betraktas terrorismen huvudsakligen som al-Qaida, ett mer eller mindre enhetligt nätverk som sträcker sig över hela den muslimska världen och som genom radikala moskéer och andra samlingsplatser initierar radikaliseringsprocesser. Radikaliseringsprocessen föreställs här som en fundamental omvandling till följd av en kulturkonflikt på individnivå. Det rör sig om andra eller tredje generationens invandrare, oftast män i åldern 15-35. "De hårdföra åsikterna överförs från far till son och från generation till generation" (Pressman 2008: 12). Den radikaliseringsprocess som hotar västerländska regeringar är inte en spontan process utan den sägs vara initierad uppifrån, eller utifrån. Den kan liknas vid den amerikanska arméns egna värningskampanjer, men denna gång står al-Qaida-nätverket för värningen.

Rekryterna kommer ingalunda från samhällets nedre skikt och de motiveras inte i första hand av orättvisor. Det handlar istället om identitet; den kulturella identiteten. För att förklara varför vissa "faller offer för extrema ideologier" (Silber & Bhatt 2007: 68) har den så kallade korstryckshypotesen lanserats. Individer uppvuxna i väst med muslimska föräldrar upplever motsägelsefulla influenser – ett korstryck – från föräldrarnas muslimska kultur och den västerländska kulturen. Denna kulturkonflikt antas ge upphov till en frustration eller en anomi, som leder till en radikaliseringsprocess som riskerar sluta med terrorbrott. Den brittiske premiärministern David Cameron knöt an till korstryckshypotesen när han i ett tal i februari 2011 berörde terrorismens rötter. "Vissa unga män har svårt att identifiera sig med den traditionella islam som praktiseras i hemmet av föräldrar vilkas

seder framstår som nattståndna när de överförs till moderna västerländska samhällen. Men dessa unga män har också svårt att identifiera sig med Storbritannien, eftersom vi har tillåtit vår kollektiva identitet att urholkas”.⁵ Detta medför identitetskrockar som i värsta fall kan leda till terrorattacker.

Uppfattningen om en *home-grown terrorism* finns alltså också i en kulturalistisk tappning. Enligt FBI:s definition rör det sig om “en amerikansk medborgare, vilkens primära sociala påverkan har varit USAs kulturella värderingar och trosföreställningar, som avser att understödja eller själv utföra terroristattacker inom USA” (FBI 2006: 9). Begreppet *home-grown terrorism* började användas efter bombdåden i London. Attentatsmännen i London var till synes välintegrerade brittiska medborgare. Det stämde inte med utanförskapsperspektivets bild av terrorister som socialt exkluderade, halvkriminella eller uppvuxna i fattiga förorter. Flertalet av de mer kända gärningspersonerna motsvarar inte den bilden utan kommer från helt andra förhållanden, vilket brukar lyftas fram av förespråkarna av en mer kulturalistisk tolkning. ”Många västerländska *mujaheddin* är varken marginaliserade eller kriminella”; tvärtom, de uppgifter som finns ”visar att terrorister oftast är ’mannen på gatan’” (Cesari 2008: 97). Enligt en rapport från New York-polisen hade de personer som utfört de mest kända dåden (Madrid, London, m.fl.) det gemensamt att de var utbildade (“åtminstone examen från High school, i vissa fall universitetsstudier”), män under 35 år med medelklassbakgrund, utan ekonomiska problem och som ”hade vanliga jobb, hade levt normala liv och hade liten om överhuvudtaget någon kriminell historia” (Silber & Bhatt 2007: 6; 23). Det är en bild som passar dåligt med utanförskapsperspektivets uppfattning att det handlar om personer som kommer från socioekonomiskt utsatta områden. FBI-rapporten *The Radicalization Process: from Conversion to Jihad* lyfter fram följande platser där rekryteringen sker: moskéer, universitet, fängelser, chat-forum och arbetsplatser som t ex bokhandlare och halal-köttaffärer (FBI 2006: 6f). Med undantag för fängelset är detta inte mötesplatser för socialt exkluderade. Omnämmandet av moskéer, universitet, internet och bokhandlare signalerar att det handlar om människor som har åtminstone ett minimum av ekonomiskt och kulturellt kapital.

En ingrediens i radikaliseringsprocessen anses vara att personer reagerar på internationella händelser som invasionerna i Afghanistan och Irak, förhållandena i Abu-Ghraib och Guantanamo, ”eller ännu en resolution från FN:s säkerhetsråd som fördömer Israels agerande och som stoppas av USA:s veto” (Hellmich 2010: 83). Men förespråkare av radikaliseringsresonemanget ser inte sådan upprördhet som en relevant reaktion på orättfärdiga förhållanden. Istället tar man fasta på upplevd orättvisa. ”Den orättvisa som muslimer upplevs vara utsatta för i flera viktiga konflikter, som Tjetjenien, Irak och de palestinska områdena bidrar till radikaliseringsprocessen av muslimer i EU-länderna” (Korteweg *et al* 2010: 33). Formuleringar om att det kan handla om reella orättvisor lyser med sin frånvaro. De som dras med i radikaliseringsprocesser har inte en realistisk verklighetsuppfattning. Det rör sig om sårbara, naiva, vilsna, individer som ”upplever” orättvisor och som utvecklar ”en känsla för missförhållanden och orättvisor” (Clutterbuck 2010: 158; se även Kerchove & van Reedt Dortland 2008: 152; Björkman 2010: 234; Ranstorp 2010: 6). Dessutom framhålls att det även finns andra orsaker som ”feltolkningar av texter eller ideologier, eller bristande överensstämmelse mellan det man läser eller har fått höra och den samtida verklighet man lever i” (EU 2005a: 12). Förutom att uppleva orättvisor så kan de personer som radikaliserats inte tolka sina upplevelser på ett tillförlitligt

---

⁵ <http://www.newstatesman.com/blogs/the-staggers/2011/02/terrorism-islam-ideology> 2011-02-05.

sätt. De har antingen feltolkat vad de läst och hört eller blivit förledda och manipulerade genom påverkan av andra; "de låter sig inspireras av muslimska religiösa ledare" (Nesser 2010: 108).

Utanförskapsperspektivet

Mot det kulturalistiska perspektivets betoning på korstryck och rekrytering står ett synsätt som istället ser "self-radicalising cells", en nerifrån och upp-process, som sker okoordinerat på olika håll i samhället och över nätet (Coolsaet & de Swielande 2008; Pillar 2004; Sageman 2004). Det krävs ingen aktiv värvning av en utifrån kommande organisation som exploateras muslimska mäns föreställda kulturkonflikter. Tvärtom sker radikaliseringsprocessen spontant, okoordinerat. Detta synsätt anses vara vanligare i Europa än i USA. "Terrorismen sedd med europeiska ögon är huvudsakligen en nerifrån och upp snarare än en uppifrån och ner-process" (Coolsaet & de Swielande 2008: 159). Men även här appliceras fyrstegsmodellen: förradikalisering; identifikation; indoktrinering och handling.

I fokus står specifika platser närmare bestämt fattiga förorter. Det är främst där spontanradikaliseringen antas ske. Därför är det inte förvånande att Rosengård, den kanske mest eftersatta förorten i hela landet, blir föremål för den första svenska undersökningen om radikaliseringsprocessen (Ranstorp & Dos Santos 2009; se vidare Bäcklin i denna volym). Situationen i fattiga förorter har tematiserats i radikaliseringsdiskussionen inte minst i samband med de kravaller, bilbränder och stenkastning mot utryckningsfordon som skett runtom i Europa de senaste åren (Schierup & Ålund 2010). Ur ett utanförskapsperspektiv saknar kulturella och etniska faktorer förklaringsvärde. Beträffande kravallerna i Paris 2005 skriver exempelvis Fraihi följande. "Enligt alla observatörer och uppskattningar hade dessa kravaller uppenbarligen inga etniska eller religiösa orsaker. Personer med högst olika etniska och religiösa bakgrund deltog men samtliga delade samma utsatta socio-ekonomiska situation" (Fraihi 2008: 135).

Ur utanförskapsperspektivet är grundtanken att beredskapen ökar att ansluta sig till radikala rörelser om man i sin prekära situation i samhällets marginaler blir utsatt för ytterligare orättvisor. Det kan handla om diskriminering på bostadsmarknaden, erfarenheten att inte få jobb för att man är invandrare eller bristande bemötande av myndigheter. Det kan också vara relaterat till själva terrorkriget, att själv bli misstänkt som terrorist för att man är muslim eller att anhöriga blir föremål för militära ockupationer beslutade av amerikanska och europeiska regeringar. Mixen av personliga erfarenheter av diskriminering och positionen i samhällsstrukturen driver på radikaliseringsprocessen.

Problematisk självidentifikation och frustration å ena sidan och känslan av att tillhöra en befolkningsgrupp som sociologiskt sett står på den nedre delen av stegen, som alla invandrare gör i början, å andra sidan, utgör de viktigaste drivkrafterna bakom denna politiska radikaliseringsprocess, som underlättas av den stereotypa etiketten "muslim" som stämplas på dem av det omgivande samhället. (Coolsaet & de Swielande 2008: 170)

I likhet med det kulturalistiska perspektivet ligger tyngdpunkten på den subjektiva upplevelsen, och frustrationen behöver inte heller vara framkallad av egna upplevelser. I EU-kommissionens radikaliseringsdokument framhålls att det kan handla om en kombination av "upplevd eller verklig orättvisa" (EU 2005a: 12). Det är upplevelsen av orättvisa som är central snarare än det som har givit upphov till upplevelsen. Man går inte in på om upprördheten och vanmakten över det som händer i Guantanamo och Irak, islamofobi och diskriminering på hemmaplan kan vara sund eller berättigad,

istället för något som måste motverkas. Men det finns ändå en medvetenhet om att det senaste decenniets krig mot terrorismen har alienerat stora befolkningsgrupper även i Europa. I utanförskapsperspektivet finns en beredskap att ta den upplevda orättvisan på allvar som saknas i det kulturalistiska perspektivet.

Motåtgärder

I den svenska regeringens nationella strategi för att möta hotet från terrorism presenteras ett brett spektrum av åtgärder. Förutom redan kända sådana – straffprocessuella tvångsmedel, internationellt informationsutbyte och straffrättsligt samarbete – återfinns även åtgärder för att förebygga "våldsinriktad extremism, radikaliserings och rekrytering till terrorism" (Regeringen 2008: 14). Främst handlar det om risken att muslimer ska radikaliseras på något av ovan beskrivna sätt och utvecklas till extremistiska islamister. Detta är inget unikt svenskt, utan en följd av att Sverige även denna gång inordnar sig i den internationella trenden för åtgärder mot terrorism. Regeringsskrivelsen bygger helt på EU:s strategidokument om radikaliserings, ett dokument som i sin tur är influerat av USA:s regering.⁶ Liksom radikaliseringsprocessen själv består EU:s antiterrorstrategi av fyra steg: att förebygga, att skydda, att spåra upp och att reagera (EU 2005b). Samma modell återfinns i den svenska regeringens strategidokument (Regeringen 2008). Punkterna i denna strategi har sin motsvarighet i radikaliseringsprocessens tidigare beskrivna tänkta fyrstegsutveckling. Tyngdpunkten ligger på steg ett, förradikaliserings, och steg tre, indoktrinering. Spänningen mellan att förebygga terrorism på ett tidigt stadium och spåra upp färdigradikaliserade terrorister innan de begår attentat löper också genom de motåtgärder som föreslås utifrån ett kulturalistiskt såväl som ett utanförskapsperspektiv.

Det kulturalistiska perspektivet

Enligt det kulturalistiska perspektivet möjliggör det muslimska civilsamhället terrorism istället för att vaccinera mot det. Då man betonar kontinuiteten mellan terrorism och den muslimska kulturen blir allt som ingår i den senare opålitligt. Det muslimska samhället blir den omgivning som huserar och möjliggör radikaliserings. Men då man betonar kontinuiteten mellan terrorism och den muslimska kulturen blir i princip alla muslimer fiender snarare än allierade. Det muslimska samhället inom majoritetssamhället blir den omgivning som huserar och möjliggör radikaliserings. Rem Korteweg med flera tillskriver muslimska samhällen rollen som områden "inom vilket terrorister kan operera relativt obehindrat", befolkade av "blind-eye bystanders" (Korteweg et al 2010: 23). Antingen ser andra muslimer bara på utan att ingripa eller tillhandahåller logistik och legitimering som aktivt främjar radikaliserings. Därför har sociala insatser utifrån detta perspektiv ingen eller en högst marginell betydelse. En sänkt arbetslöshet, ökad utbildningsnivå eller bättre boendeförhållanden undanröjer inte korstrycket mellan olika kulturer och skyddar inte mot identitetskriser. Muslimerna fortsätter att vara en del av sin kultur, som tänks vara på kollisionkurs med kulturen i väst.

Individerna är fångar i sin kultur, men kulturerna själva är påverkbara. De kan förändras till följd av migrationsströmmar, militära invasioner och handel med olja och andra varor. En form av interaktion mellan kulturer som tematiseras i radikaliseringsdiskussionen består av ideologisk mobilisering. Terrorexperterna talar om behovet av att vinna motståndarens *hearts and minds* (Clutterbuck 2010;

---

⁶ EU har sedan 9/11 etablerat ett allt intimare samarbete med USA beträffande åtgärder mot terrorism. Detta har bland annat resulterat i såväl formella som informella "EU troika-US meetings" (EU doc.9809/1/05, 10 June 2005,p8-9. Se även The Stockholm Programme, EU-doc JAI 679, 16 October 2009,36).

Korteweg *et al* 2010). Det kan vara civila insatser i Afghanistan – byggandet av sjukhus och skolor – eller finansiellt stöd till ideella organisationer som ska lära ut demokrati i Irak. Men egentligen är radikaliseringsfrämst ett problem i väst, och de europeiska regeringarna försöker också i sina egna länder att påverka den muslimska befolkningen. "Bekämpande av terrorism", konstaterar EU-kommissionen, "är också en ideologisk kamp eftersom terrorismen potentiellt skulle kunna underminera Europeiska unionens grundläggande principer" (EU 2005a: 2). "*Winning hearts and minds*" är också undertiteln på den brittiska antiradikaliseringsstrategin.

Den svenska regeringen proklamerar i sin antiterrorstrategi att den tar ställning för utbildning, integration, fred, demokrati samt att "respekten för de mänskliga rättigheterna ska genomsyra alla svenska insatser" (Regeringen 2008: 17). Precis som man i tidigare mobiliserat hela samhället mot narkotika (1980-talet) och brottsligheten (1990-talet) tänker man sig nu att "alla goda krafter" ska enrullas mot terrorism. "Det krävs ett engagemang från hela samhället", som det uttrycks i regeringens strategidokument (Regeringen 2008: 14). Mobiliseringen baseras på en nära samverkan mellan polis, skola, socialtjänst, bostadsbolag och ideella föreningar. Därigenom bygger regeringen vidare på befintliga samverkansmodeller från det brottsförebyggande arbetet, och precis som i fråga om brottsförebyggande är tanken att det mesta av samverkan ska ske på lokal nivå. På den centrala nivån finns sedan några år tillbaka den permanenta arbetsgruppen Nationellt Centrum för Terrorismbedömning (NCT) med representanter från den militära underrättelse- och säkerhetstjänsten, säkerhetspolisen och försvarets radioanstalt. EU- och demokratiministern Birgitta Ohlsson menar dock "att lokalt förankrade åtgärder är effektivast mot extremism" (Ohlsson 2010). Genom en väl utbyggd kontaktyta mot civilsamhället kan information om förradikalisering kanaliseras vidare till polisen. Sveriges kommuner och landsting har nyligen dokumenterat några "lokala insatser mot våldsbejakande politisk extremism". De skriver att "problem kan börja gro på en skola eller på en fritidsgård eller upptäckas av en fältarbetare vid ett samtal utanför biblioteket", och att polisen som en följd av detta ges "en unik möjlighet att få en överblick av de orosmoment som finns lokalt" (SKL 2010: 38).

I ett EU-beslut från mars 2010 togs ytterligare ett steg i denna strategi. Då uppmanades medlemsländerna att sammanställa data och information om processer som misstänks leda till "våldsinriktad radikaliseringsfrämst". Det är en förlängning av Stockholmsprogrammets⁷ planer på att skapa en EU-baserad databas över politiska aktivister under den luddiga rubriken "våldsamma bråkstakar". Avsikten är att samla information baserad på 70 frågor indelade i 14 rubriker, om personer som kan befaras ligga i farozonen för att hamna i radikaliseringsprocessen. På så vis vill man bygga upp ett omfattande kunskapsbaserat register för att tidigt kunna ingripa mot tilltänkta våldsverkare. Frågorna täcker ett brett spektrum från relationer till "skolkamrater, grannar, vänner, släktingar, tidigare medfångar" till uppgifter om personen muntligen har kommenterat "användandet av våld", haft intentioner att delta i våldsaktioner, eller kommit med "andra yttranden, huvudsakligen av politisk natur, där argument baserade på radikala meddelanden använts" (EU 2010: 7; 11).

Utanförskapsperspektivet

Utanförskapsperspektivet har under flera år varit dominerande såväl inom den europeiska unionen som inom den svenska regeringen. Man betonar de strukturella orsakerna och nödvändigheten att

---

⁷ Programmet antogs under Sveriges ordförandeskap hösten 2009, därav namnet.

komma till rätta med dessa. "Huvuddelen av det arbete som bedrivs idag är inriktat på de strukturella faktorer som skulle kunna skapa en grogrund för terrorism." (Regeringen 2008: 16). Detta stämmer visserligen inte som en beskrivning av den bedrivna verksamheten men väl som viljeyttring och positionsmarkör. Det handlar om att bryta utanförskapet; åtgärder för att få ner arbetslösheten, minska trångboddheten, stärka skolan i utsatta områden, stimulera föreningslivet, eller det borde rättare sagt handla om detta givet diskursens egna utgångspunkter. Men den nyliberala politiken medför inte bara hög arbetslöshet, eftersatta bostadsområden och segregerade skolor, utan också en minskad förmåga hos den offentliga förvaltningen att påverka situationen för dem som befinner sig i utanförskap. Därför är strukturella åtgärder i egentlig mening uteslutna. De dokument som i analysdelen innehåller resonemang om strukturella orsaksfaktorer kommer sedan i åtgärdsdelen med förslag som syftar till att undvika radikaliseringsprocesser på individnivå.

Det radikaliseringsförebyggande arbetet har nyligen inletts, men det lilla som är känt visar att verksamheten flyter in i tidigare sociala satsningar under rubrikerna "brottsförebyggande" eller "stadsdelsförnyelse". Upplägget förefaller också likna framför allt de brottsförebyggande satsningar som svepte över Europa under 1990-talet. Arbetet bedrevs i stor utsträckning i projekt, ofta av social karaktär, med fokus på fritidsaktiviteter eller utbildningsinsatser. De begränsade resurserna öronmärktes åt de grupper som ansågs mest brottsbenägna och förutsättningen för finansiering var ett aktivt deltagande av målgruppen. Det var billiga, välmenande projekt som aktiverade målgruppen tillfälligt (Hörnqvist 2001). Projekten utgår från ett utanförskapsperspektiv. I princip samtliga radikaliseringsförebyggande verksamheter som listas av Sveriges kommuner och landsting genomförs i fattiga förorter och syftar till "en stärkt social sammanhållning" (SKL 2010: 9). I brist på resurser att påverka "de strukturella faktorer som skulle kunna skapa en grogrund för terrorism" siktar man in sig på att skapa mötesplatser mellan kristna och muslimer, kostnadsfri rådgivning mot diskriminering eller trygghet i bostadsområdet för att "stärka medborgares känsla av samförstånd och förståelse" (SKL 2010: 31).

"*Prevent Programme*" kallas den brittiska regeringens särskilda satsning på att förebygga radikalisering. Den riktar framför allt mot problemtungda områden med stor muslimsk befolkning. Målgruppen – muslimer i fattiga förorter – pekas ut från två håll, det är området där de båda radikaliseringsperspektiven överlappar varandra. Men oavsett bakomliggande analys ställs de potentiella deltagarna inför ett dilemma. Ambitionen att integrera fattiga muslimer i namn av att förebygga terrorism, och i synnerhet kravet på målgruppens aktiva medverkan, i kombination med de resurser som trots allt finns att tillgå, "har fått åtskilliga deltagare att tro att eftersatta områden med många behov i praktiken blivit tillsagda att deras organisationer bara kan få tillgång till resurserna för att tillgodose dessa behov om de skriver under på *Prevent Programme*" (Kundnani 2009: 6). Resurser till organisationer som bedriver fritidsverksamhet för unga muslimer i fattiga förorter görs avhängiga av en trohetsförklaring till regeringens terroristjakt och en mer eller mindre uttalad förväntan om rapporteringsskyldighet till polisen. Genom projekten hoppas myndigheterna identifiera enskilda individer på ett tidigt stadium i radikaliseringsprocessen. Huvudansvaret för övervakningen faller på polisen. Men de finansierade muslimska organisationerna förväntas delta i informationsutbytet, liksom övriga aktörer i lokalsamhället. "Övervakning av radikalisering och rekrytering är ofta en mycket lokal angelägenhet. Lärare, socialarbetare och poliser är ofta bland de första att uppmärksamma rekryteringsverksamhet och upplevelser av frustration och alienering som kan sätta igång en radikaliseringsprocess" (Kerchove & van Reedt Dortland 2008:150).

”Svenska muslimska aktörer”, skriver säkerhetspolisen, ”har en särskild möjlighet att bidra till arbetet med att förebygga och motverka radikaliserings” (SÄPO 2010: 15). Samverkan med de moderata muslimska ledarna är förstås viktig för att de – och i vissa fall enbart de – kan ge information om grupper och individer som befinner sig radikaliseringsens tidigare faser. Men till skillnad från det kulturalistiska perspektivet har det muslimska civilsamhället i utanförskapsperspektivet därutöver en betydelsefull roll som allierad som antas kunna vaccinera arbetslösa och frustrerade muslimer mot extremism genom att knyta dem till socialt sammanhang. De som radikaliserats har alienerats inte bara från majoritetssamhället utan också från den muslimska traditionen. I sin strategi lyfter regeringen särskilt fram ”dialoginstrumentet” – säkerhetspolisens och andra myndigheters kontaktverksamhet riktad mot de grupper som riskerar att radikaliserats, läs muslimer i fattiga förorter. Det omnämns som ”en central del är den förebyggande verksamhet som riktar sig till såväl närpolisen som skolor, trossamfund, ideella föreningar och bostadsbolag” (Ibid.: 16). Ordet ”förebyggande” täcker båda sätt på vilka dialoginstrumentet kan fungera – som medel för att extrahera information om vilka som befinner sig på radikaliseringsens tidiga stadier, följt av insatser riktade mot dessa individer. Ordet ”dialog” antyder en vilja att också lyssna på synpunkter från de andres sida, synpunkter som går utanför snävt polisiära prioriteringar. Säkerhetspolisen menar att kontaktverksamheten ”bidrar till att besvara frågor och undvika missförstånd” (Ibid.: 90). Dialogprojektet drivs sedan 2003 och är relativt omfattande. Regeringen skriver att ”avsikten är att kunna sätta in förebyggande insatser tidigt genom att uppmärksamma lärare, föräldrar, religiösa ledare m.fl. på de varningssignaler som finns” (Ibid.: 16). Anders Danielsson, Säkerhetspolisens generaldirektör, erhöll 100 extra miljoner i samband med antagandet av regeringens antiterrorstrategi men är ironiskt nog inte ens själv övertygad om det meningsfulla. Han spekulerar i en tidningsintervju om att ”pengarna skulle ha större effekt om vi ordnade jobb i miljonprogrammen än om man anställde ytterligare femtio poliser” (*Gringo* nr 2/2008).

Brytpunkten

Synsätten återfinns sällan i renodlad form. Istället tangerar politiker, regeringstjänstemän och terrorismforskare i regel såväl sociala som kulturella orsaksförklaringar, med något skiftande betoningar. De *använder*, mer eller mindre medvetet, diskurser och tolkningsmönster som råkar vara dominerande i västvärlden för tillfället och som passar in i den politiska retoriken. Men vid närmare betraktande finns det två olika perspektiv i den politisk-akademiska diskursen. Vidare är perspektiven egentligen oförenliga. Det går inte att samtidigt analysera fattigdom enligt det kulturalistiska och utanförskapsperspektivet. Orsaken till fattigdomen står antingen att finna i de fattigas egen kultur eller i det omgivande samhällets bristande integration (Levitas 1998). Men oförenligheten är mindre uppenbar när det gäller terrorism. Begreppet terrorism är tillräckligt vagt för att tillåta en projektion av väldigt olikartade idéer. Det specifika med radikaliseringsdiskursen tycks i själva verket vara att det är den plats där perspektiven bryts. Terrorism befinner sig i skärningspunkten mellan en durkheimiansk tolkning av det sociala hotet underifrån och en högerpopulistisk tolkning av det kulturella hotet utifrån. Ena stunden sätts terrorister i samband med arbetslöshet för att i nästa stund istället lyfta fram deras utländska härkomst. De sociala oroligheterna i fattiga förorter rasifieras och kulturaliserats samtidigt som religiöst och politiskt motiverade attentat bortförklaras genom klassfördomar (obildade och lättleda och redan kriminella).

Även i fråga om radikaliserings på individnivå återfinns två i grunden olika perspektiv i den politisk-akademiska diskursen. Det ena utgår från existensen av ett *al-Qaida*, ett världsomspännande nätverk

med bas i den muslimska världen, som via radikala islamister och mötesplatser för muslimer aktivt rekryterar andra och tredje generationens invandrare som genomlider en kulturell identitetskris. Det andra perspektivet utgår från att det istället rör sig om små decentraliserade celler som utvecklas spontant, till följd av frustration och bristande social anknytning, i de fattiga förorterna belägna runt om de europeiska storstäderna. Precis som i fråga om grundorsakerna till terrorism är de båda perspektiven på samma gång oförenliga och märkligt komplementära. Radikaliseringsdiskussionen befinner sig i spänningsfältet mellan en välorganiserad yttre fiende och en spontant utvecklande process i områden med bristande social sammanhållning. Även i detta fall är överlagringen av olika perspektiv det kännetecknande. Det kulturalistiska perspektivet riktar blicken mot muslimer medan utanförskapsperspektivet riktar blicken mot fattiga förorter. Företrädare för det förra perspektivet framhåller att alla muslimer i väst kan falla offer för radikalisering, och att kända attentatsmän ingalunda varit utbildade och arbetslösa. Företrädare för det senare perspektivet kan å andra sidan framhålla att alla som hamnar utanför samhället befinner sig i riskzonen för radikalisering, och att kända oroligheter runt europeiska storstäder visserligen burits upp av invandrarungdomar men ingalunda varit religiöst motiverade.

Referenser

- Alonso, R (2010) "Radicalisation and recruitment among jihadist terrorists in Spain: main patterns and subsequent counter-terrorist measures", i Ranstorp, M (ed) *Understanding Violent Radicalisation: Terrorist and Jihadist Movements in Europe*, London/New York: Routledge.
- Björkman, C (2010) "Salafi-Jihadi terrorism in Italy", i Ranstorp, M (ed) *Understanding Violent Radicalisation: Terrorist and Jihadist Movements in Europe*, London/New York: Routledge.
- Burnett, J & Whyte, D (2005) "Embedded Expertise and the New Terrorism", *Journal for Crime, Conflict and the Media*, 1(4)
- Cesari, J (2008) "Muslims in Europe and the Risk of Radicalism", i Coolsaet, R (ed) *Jihadi Terrorism and the Radicalisation Challenge in Europe*, Aldershot: Ashgate.
- Crenshaw, M (2008) "'New' vs. 'Old' Terrorism: A Critical Appraisal", i Coolsaet, R (ed) *Jihadi Terrorism and the Radicalisation Challenge in Europe*, Aldershot: Ashgate.
- Clutterbuck, L (2010) "An overview of violent jihad in the UK: Radicalisation and the state response", i Ranstorp, M (ed) *Understanding Violent Radicalisation: Terrorist and Jihadist Movements in Europe*, London/New York: Routledge.
- Coolsaet, R & de Swielande, T (2008) "Epilogue: Zeitgeist and (De-)Radicalisation", i Coolsaet, R (ed) *Jihadi Terrorism and the Radicalisation Challenge in Europe*, Aldershot: Ashgate.
- Dahlstedt, M. (2009) *Aktiveringens politik: demokrati och medborgarskap för ett nytt millenium*, Malmö: Liber.
- EU (2006) *Official Journal of the European Union*, L 111/9, 25.04.2006.
- EU (2005a) *Rekrytering till terrorism: faktorer som bidrar till radikalisering med ökat våld*, KOM(2005) 313 slutlig, 21.9.2005.
- EU (2005b) *The European Union Counter-Terrorism Strategy*, Doc 14469/4/05, 30.11. 2005.
- EU (2010) *Instrument for compiling data and information on violent radicalisation processes*, 7984/10 ADD 1 ENFOPOL 78, 30.3.2010.
- FBI (2006) *The Radicalization Process: From Conversion to Jihad*, FBI Counterterrorism Division, 10 May 2006.
- Fraihy, T (2008) "(De-)Escalating Radicalisation: The Debate within Muslim and Immigrant Communities", i Coolsaet, R (ed) *Jihadi Terrorism and the Radicalisation Challenge in Europe*, Aldershot: Ashgate.
- Hellmich, C (2010) "The Physiology of Al-Qaeda: from ideology to participation", i Ranstorp, M (ed) *Understanding Violent Radicalisation: Terrorist and Jihadist Movements in Europe*, London/New York: Routledge.
- Huntington, S (1993) "The Clash of Civilizations?" *Foreign Affairs* Vol 72(3).
- Hörnqvist, M (2001) *Allas vårt ansvar – i praktiken. En statligt organiserad folkrörelse mot brott*. Rapport 2001:2, Stockholm: Kriminologiska institutionen.
- de Kerchove, G & van Reedt Dortland, R (2008) "The EU Response to Radicalisation and Recruitment of Terrorism", ur: Coolsaet, R (red) *Jihadi Terrorism and the Radicalisation Challenge in Europe*, Aldershot: Ashgate.
- Korteweg, R; Gohel, S; Heisbourg, F.; Ranstorp, M & de Wijk, R (2010) "Background contributing factors to terrorism: Radicalization and recruitment", i Ranstorp, M (ed) *Understanding Violent Radicalisation: Terrorist and Jihadist Movements in Europe*, London/New York: Routledge.
- Kundnani, A (2009) *Spooked! How not to prevent violent extremism*, London: Institute of Race Relations.
- Laqueur, W (2003) *No end to war: terrorism in the twenty-first century*, New York: Continuum.

- Levitas, R (1998) *The Inclusive Society? Social exclusion and New Labour*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Malm, A (2009) *Hatet mot muslimer*, Stockholm: Bokförlaget Atlas.
- Marret, J-L (2010) "The Jihadists and antiterrorist challenges in France: an overview", i Ranstorp, M (ed) *Understanding Violent Radicalisation: Terrorist and Jihadist Movements in Europe*, London/New York: Routledge.
- Nesser, P (2010) "Joining jihadi terrorist cells in Europe: exploring motivational aspects of recruitment and radicalization", i Ranstorp, M (ed) *Understanding Violent Radicalisation: Terrorist and Jihadist Movements in Europe*, London/New York: Routledge.
- Ohlsson, B (2010) "Extremism bör bekämpas lokalt", *Svenska Dagbladet*, 15 dec 2010.
- Pillar, R (2004) "Counterterrorism after al-Qaeda", *Washington Quarterly*, 27(3).
- Pressman, E (2008) "Exploring the Sources of Radicalisation and Violent Radicalisation: Some Transatlantic perspectives", *Journal of Security Issues* 2 (1).
- Ranstorp, Magnus & Dos Santos, Josefine (2009). *Hot mot demokrati och värdegrund – En lägesbild från Malmö*. Stockholm: Centrum för Asymmetriska Hot- och Terrorism Studier.
- Ranstorp, M (2010) "Introduction", i Ranstorp, M (ed) *Understanding Violent Radicalisation: Terrorist and Jihadist Movements in Europe*, London/New York: Routledge.
- Regeringen (2008) *Nationellt ansvar och internationellt engagemang. En nationell strategi för att möta hotet från terrorism*. Regeringens skrivelse 2007/08:64.
- Sageman (2004) *Understanding Terror Networks*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Schierup & Ålund (2010) "Beyond Liberal Pluralism. Migration and Politics of Exclusion in Europe", *Themes on Migration and Ethnic Studies* 32, REMESO: Linköping University.
- Silber, M & Bhatt, A (2007) *Radicalisation in the West: The Homegrown Threat*, New York: New York Police Department.
- SKL (2010) *Lokala insatser mot våldsbejakande politisk extremism. En exempelskrift*, Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting.
- Säkerhetspolisen (2010) *Våldsbejakande islamistisk extremism i Sverige*, Stockholm: Säkerhetspolisen.

3. Hotbilder om terrorism

Elisabeth Nordén

Enligt den bild som förmedlas till allmänheten av media kan det ibland tyckas som om det mer eller mindre skulle gå att sätta likhetstecken mellan terrorist och muslim. Men om vi undersöker frågan närmre så framstår denna föreställning som tveksam. Av de terrordåd som har rapporterats in till det europeiska polisorganet Europol av medlemsstaterna de senaste åren stod så kallade islamistiska grupper för fem terrorattentat. I den siffran inkluderas även vad som påstås ha varit *misslyckade* eller *förhindrade* attacker. Samtidigt stod separatistiska grupper för 1353 attentat, främst baskiska och korsikanska separatister, medan vänstergrupperingar och anarkistiska grupper stod för 104 terrorattentat. Separatister stod därmed för cirka 85 procent av alla terrordåd i Europa och s.k. islamistiska grupper stod jämförelsevis för ungefär 3 promille av alla rapporterade attacker. Trots detta var samtidigt nästan 10 procent av de som arresterades för terrorism misstänkta för s.k. islamistisk terrorism (Europol 2007-2009). Europol menar att det beror på att rättsväsendet inom EU:s medlemsländer prioriterar utredningar mot muslimer (Europol 2007:17). Att så kan vara fallet stöds av att andelen friande domar de senaste åren har varit som högst för rättegångar där fallet ansågs vara relaterat till islamism (Europol 2007-2009). Ändå är det gång på gång muslimska fundamentalister som framställs som det huvudsakliga hotet från terrorismen. Vilka terrorister som statistiskt sett borde anses vara den största hotbilden tycks därmed ha litet att göra med vilka grupper som i praktiken uppmärksammas som terrorhot.

Den objektiva säkerheten, absolut frånvaro av hot, är inte fysisk möjlig (Zedner 2009:14). Det kommer alltid att finnas en viss grad av osäkerhet eftersom det aldrig går att försäkra sig om att det inte kommer att ske nya terrordåd. Men det finns idag en vilja att trots allt kunna kontrollera också det som vi inte vet. Det nya säkerhetstänkandet som kan hävdas ha växt fram innebär en vilja att inte bara minska kända risker utan att också förebygga *okända* risker (Zedner 2009:126f). Tidigare skulle sannolikheten och allvaret i framtida hot kalkyleras fram. I och med det nya säkerhetstänkandet så erkänns dock att framtiden inte är helt och hållet vetbar. Men denna medvetenhet om att vi inte kan veta allt som kan komma att ske öppnar upp för hjärnspöken. Hotbilder lyfts fram även om de inte har något empiriskt stöd utifrån tankesättet att annars vet vi ju inte förrän det är försent. Det innebär att hotbilder blir mindre kunskapsorienterade, vilket får som konsekvens att det blir lättare att spela på känslor och fördomar. I det här kapitlet har jag därför för avsikt att undersöka vilka grupper som lyfts fram som terroristhot och hur de framställs, samt vilka som tvärtom negligeras som hotbilder av i första hand forskare och media.

Globala hot mot västerländska intressen

Terrorism sågs tidigare som ett lokalt och konfliktspecifikt problem, men har nu övergått till en idé om internationell terrorism (Carr 2006:197). Det finns en fokus vid terrorism som uppfattas som ett globalt hot i motsats till nationella problem med terrorism. De terrorstämplade organisationerna ETA och FLNC får inte någon större uppmärksamhet globalt sett, trots att de är bland de vanligaste terroristerna i Europa (Heldmark & Ryman 2008:609f). En bidragande faktor till det är troligtvis att de inte anses vara internationella hot. Globaliseringen av samhället lyfts också fram som ett hot eftersom det ska ge nya möjligheter till terrorism (Burnett & Whyte 2005:3). Anledningen till att globala terroristhot uppmärksammas kan ha att göra med tänkande i termer av "vi och dem", terrorism anses nu vara ett problem för oss inte bara för *dem* (Eriksson & Noreen 2006:21). I slutet av

60-talet ansågs terrorism fortfarande i första hand vara ett problem för "tredje världen" och alltså inget som väst behöver bry sig om (Carr 2006:197). Eftersom terrorism inte brukar anses vara något större hot mot Sverige så har insatser mot terrorism efter attacken den 11 september främst motiverats via solidaritet med andra länder. Men sanningen tycks snarare vara att den globala dimensionen innebär att det anses kunna ske vart som helst och att det därför lika gärna kan ske också hos oss.

Men trots att terrorism beskrivs som ett globalt fenomen så är det de grupper som anses hota västerländska intressen som framställs som hot (Carr 2006:209, 220). Helst ska de ses som ett hot mot vad som brukar benämnas som "västerländska värderingar" (Jackson 2006:10). Inom forskning står den amerikanska organisationen RAND för en av de största terrorismdatabaserna och har stort inflytande. Denna databas registrerade ursprungligen enbart vad som definieras som internationell terrorism, vilket innebär terrordåd där individerna rest till ett annat land för utförandet eller attacken riktas mot mål med koppling till utländska stater. När terrordåd med inblandning av västerländska arméer tas upp så sker det enbart då de är målet för attacken, inte förövare. I praktiken registreras mestadels attacker mot personer från rika, västerländska länder på besök i fattiga länder (Burnett & Whyte 2005:8ff). Den terrorism som lyfts fram tycks därför vara den som utförs av svagare motparter.

"Islamistisk terrorism"

Baserat på statsvetaren David Rapoport menar vissa terrorismforskare att terrorismen har gått i vågor och att vi nu skulle vara inne i en religiöst motiverad våg. Utifrån denna idé om religiös terrorism har sedan föreställningen om islamistisk terrorism utvecklats (Jackson 2006:5). Heldmark och Ryman (2008:41ff) nämner fem terrorismvågor: anarkism, statsterrorism, antikolonialism, internationalisering samt eventuellt ett skifte under 90-talet till mer religiöst inspirerad terrorism. Vissa forskare hävdar att världen står inför ett helt nytt hot. En ny form av terrorism som drivs av religiöst inspirerad fanatism snarare än politiska idéer, som är farligare och mer global än sina föregångare (Burnett & Whyte 2005:3).

Före kalla krigets slut associerades terrorism med sekulära nationalisterna och vänsterorganisationerna. Terrorismskribenter menade då att grunden för den moderna terrorismen lades genom 1800-talets anarkism och ryska nihilister. Men efter kalla kriget började de istället lyfta fram föregångare till religiös terrorism såsom de judiska zeloterna. Terrorism blev mindre ihopkopplad med politiska ideologier och istället mer associerad med religion. Föreställningen om religiöst motiverad terrorism öppnade också upp för att förklara konflikter i mellanöstern med grund i religion istället för politiska och historiska orsaker. Terrorister med bakgrund i mellanöstern övergick från att lyftas fram som "arabiska terrorister" till "muslimska terrorister" (Carr 2006:237ff). Det kan tolkas som att det upplevda hotet inte längre ansågs komma från historiska konflikter i området utan från själva religionen islam.

Det tydligaste exemplet på att muslimer lyfts fram som ett terrorhot är själva myntandet av begreppet "islamistisk terrorism" (Jackson 2006:2). Begreppet låter förstå att det är religionen islam som är bakomliggande för den terrorism som man kategoriserar in i denna fålla. Religionen islam kopplas på så sätt ihop med terrorism och det finns ett underliggande antagande om att våld och terrorism är en del av islam. Att islam ses som ett terrorhot framhävs ytterligare av föreställningar

om "jihad" och att det finns ett utbrett hat mot västvärlden i mellanöstern (Jackson 2006:7ff). Hotbilden blir desto större av en polariserande bild av en konflikt mellan den västerländska civilisationen och muslimska delar av världen, där islam framställs som ett hot mot vad som benämns som västerländska värderingar (Jackson 2006:5f). Det är den islamistiska terrorn som skrämmer mest (Heldmark & Ryman 2008:65).

Även media skapar idag associationer mellan islam och terrorism. T.ex. har rapportering om terrorism i nyhetsinslag ofta kombinerats med inklippta videosekvenser på muslimer som ber (Schiffer 2005:1). Muslimer som grupp diskuteras i samband med våld, terrorism och extremism vilket målar upp en bild av islam som ett hot (Jackson 2006:6). Den nuvarande borgerliga regeringen hävdar att det allvarligaste terroristhotet mot Europa och globalt sett kommer från "grupper som söker legitimera våldsanvändning med hänvisning till extrema uttolkningar av islam" (Prop. 2007/08:64). Denna koppling mellan islam och terrorism som har skapats av både media, forskare och politiker har också gynnat främlingsfientlighet riktad mot muslimer. Det blev särskilt synligt i och med Sverigedemokraternas framfart i opinionssiffrorna efter att partiledaren Jimmie Åkesson i en debattartikel framställde muslimer som "vårt största utländska hot sedan andra världskriget". Tillsammans med bl.a. påståenden om att "ett tiotal muslimska terrororganisationer" har etablerat sig i Sverige (Åkesson 2009).

Myntandet av begreppet islamistisk terrorism skjuter bort historiska och politiska faktorer och gör terrorismen mer abstrakt. Vi vet mindre om "fienden" vilket främmandegör denne och i sin tur ökar rädslan. Det gör det lättare att styras av känslor snarare än av rationalitet och öppnar upp för xenofobi – rädsla för och avståndstagande från främlingar av kulturella skäl. Förenklade fiendebilder har större effekt än sofistikerade (Flyghed 2007:79). Därför blir hot mer skrämmande om muslimer refereras till som om de vore en enhetlig grupp och om religionen ses som motiv till terrordåd. I motsats till om forskare och media skulle förklara terrorismen utifrån aktuella historiska och samhälliga faktorer. I brist på kontextuellt sammanhang framstår "islamistiska" terroristers motiv också som mindre förståelig än västerländskt odlad terrorism, vars sammanhang är mer kända.

Men samtidigt som det går att kritisera den kraftiga fokuseringen vid islamister som hotbild så kan det även argumenteras för att de enstaka dåd som denna grupp faktiskt har utfört i västvärlden det senaste decenniet har varit av särskilt hög allvarlighetsgrad. Attentaten i USA den 11 september, mot Madrids pendeltåg och mot kollektivtrafiken i London och Moskva var alla storskaliga dåd. Av den anledningen kan det argumenteras för att fokus vid denna grupp är befogad, vilket är vad vissa forskare förespråkar (Heldmark & Ryman 2008:65). Men huruvida det är rimligt går att diskutera eftersom dessa dåd kan ses som mycket sensationella händelser som inte är representativa för majoriteten av de terrordåd som begås.

Spektakulära händelser får större uppmärksamhet i media och etsar sig lättare fast i minnet. Psykologiskt sett så är det som det finns lättillgängliga exempel på vad som antas vara vanligt. På så sätt normaliseras ovanliga och spektakulära händelser. Om det mest påtagliga exemplet på terrorism är terrordådet den 11 september så är det därför de som pekades ut som upphovsmän för den händelsen som uppfattas som de vanligaste terroristerna. Därför är det inte heller konstigt att det är "islamisten" som blivit fokus för den västerländska rädslan för terrorism. Att de flesta dessutom inte är så bekanta med den kultur som hotbilden kommer ifrån spär ytterligare på rädslan - okända

fiender är mer skrämmande än kända. Ett yttre hot fungerar också enande i kristider, varför islamister har varit särskilt lämpliga som fienden i det kristillstånd som rådde efter 11 september (Flyghed 2007:79). Kriser skapar ett behov av att betona "vi"-känslan vilket ofta sker genom att kunna peka ut vilka "de andra" är (Eriksson & Noreen 2006:21f). Att polarisera mellan ont och gott har också en enande funktion för nationer och förstorar upp hotet ytterligare. Det kan exemplifieras med George Bushs retoriska knep i att använda begrepp som "the axis of evil".

Att muslimer pekas ut som ett terrorhot kan kopplas till vad Christie kallar "den goda fienden" (Christie 1985:63ff). En god fiende är en samhällsgrupp som är lätt att peka ut som sådan eftersom de kan uppfattas som fiende av stora grupper i samhället, är lätta att känna igen och framkallar moralisk indignation (Westfelt 2008:75). Muslimer tillhör en minoritetsgrupp i västerländska samhällen och kan därför pekas ut som fiende av stora grupper i samhället, eftersom "de" inte är en del av "oss". Muslimer tros också vara lätta att känna igen eftersom det finns en föreställning om att muslimer skulle vara en homogen grupp med likartade egenskaper. Media och politiker tenderar även att lyfta fram fenomen i muslimska länder som framstår som främmande för "västerländska värderingar". Som t.ex. kvinnoförtryck i form av statliga regler som tvingar kvinnor att täcka sitt hår med slöja eller förbud mot att som kvinna ha på sig byxor, vilket då också ger upphov till moralisk indignation.

Kanske kan rädslan för så kallad islamistisk terrorism också hänga ihop med vad Garland kallar "criminology of the self" respektive "criminology of the other" (Garland 2001:137). Föreställningar om vad som driver kriminella varierar både mellan olika tidsperioder och mellan skilda gärningspersoner. I criminology of the self ses gärningsmannen ändå som normal och rationell, som en av "oss". Medan i criminology of the other ses gärningspersonen istället som en främling, ett farligt hot utifrån (Westfelt 2008:52). När den internationella terrorismen för 20 till 30 år sedan idag beskrivs så framställs den ofta som mer förståelig. Numera anses den många gånger ha varit politiskt och socialt motiverad samt begriplig (Heldmark & Ryman 2008:67f). På så sätt framstår bl.a. vänstergrupperingar och separatister, som tidigare associerades mer med terrorism, som rationella människor som ändå är "som oss". Men när istället s.k. islamistiska terrorister beskrivs så framställs motiven oftast som mer svårförståeliga. De beskrivs inte sällan som ett utomstående hot som bedriver ett krig mot väst med alla till buds stående medel och som är ute efter att döda för sin religion. Islamister framställs därmed som extremt farliga främlingar: "extremists who have no compunction about killing thousands of civilians... They do not feel constrained by any moral or humanitarian limits" (Burnett & Whyte 2005:5).

Andra religiösa grupper

Samtidigt som fundamentalistiska muslimer lyfts fram som hot så ignoreras ofta andra religiösa grupperingar som hotbild (Heldmark & Ryman 2008:24). I USA på 90-talet förekom tusentals incidenter där kristna fundamentalister använde sig av molotovcocktails och bomber i attacker riktade mot t.ex. abortkliniker, gaybarer och synagogor. Men ändå sågs inte dessa grupper under den tiden som ett lika stort hot som islamister (Carr 2006:272f). Enligt Ranstorp ska åtminstone forskarsamhället ha koncentrerat sig på både judiska och kristna grupper under 90-talet, men att fokus på islamistiska grupper tillkommit efter dådet den 11 september. Det talar dock för att det är berättigat att kritisera också vissa forskare för oberättigat stor fokus vid islamistiska grupper, när samma person i sammanhanget inte väljer att kalla judiska och kristna grupperingar för

terrorgrupper utan istället använder sig av ordet "extremistgrupper" (Heldmark & Ryman 2008:25). Att ersätta begreppet terrorist med extremist kan ses som ett sätt att inte erkänna grupperingarna som terrorister.

År 1995 utfördes ett bombattentat vid en statlig byggnad i Oklahoma där 168 människor dog och hundratals byggnader skadades eller förstördes. Det var vid den tiden det värsta terrordådet i amerikansk historia. Innan ansvaret för attacken hade utretts så gick hypoteserna osökt till islamister. Senare framgick det att personen som låg bakom dådet var en amerikansk krigsveteran med kopplingar till rörelsen Christian Identity, som i efterhand uttryckte stöd för dådet. Men när detta kom fram var det bara ett fåtal medieprofiler som lyfte fram den högerextrema kristna rörelsen och istället ansågs orsakerna bakom incidenten i första hand vara en enskild galning (Carr 2006:275ff). Detta påvisar skillnaden i benägenhet att peka ut muslimer som grupp som ett terrorhot jämfört med andra religiösa grupper. När det var tal om att någon med bakgrund i mellanöstern kanske låg bakom talade amerikanska medieprofiler om hotet från islamister (ibid.). Men när det framgick att det i själva verket var en person med kopplingar till kristen högerextremism så fanns inget intresse för att tala om något generaliserat hot från kristna. Andra religiösa grupper är inte lika gångbara som hotbilder, vilket troligtvis är ett utslag för "vi och dem"-tänkande. Enligt social identitetsteori kategoriserar människor sig själva i en viss grupp, som ses i kontrast till andra grupper. Den här uppdelningen i ingrupp och utgrupp kan åstadkomma att det är lättare att se nyanser inom den egna gruppen, medan individer som tillhör en annan grupp ofta uppfattas som likformiga (Myers 2008:317-324). Även om västvärlden idag i hög grad är sekulariserad så är den också kristen. Kristendomen är därför en del av "oss" vilket tenderar att göra det lättare att se individuella variationer inom den.

Vänster- och högerterrorism

Det finns en större fokus vid vänsterterrorism som hot jämfört med högerterrorism (Crelinsten 2009:17). Under kalla kriget fanns en västerländsk föreställning om att terrorism var ett instrument för kommunister som innebar att terrorism och kommunism länkades samman, och även antikolonial terrorism kopplades ofta ihop med kommunismen (Carr 2006:66). Nästan samtliga av USA:s terroristexperter på 70- och 80-talet var konservativa (eller extremt högervidna). Hotet från den internationella terrorismen användes också som propaganda mot Sovjetunionen, där Sovjet ansågs ligga bakom terrorismen som ett sätt att föra krig via fjärrkontroll (Carr 2006:209ff). Men om vänsterterrorism sågs som ett hot under kalla kriget så har den idag tonats ned som hotbild till förmån för hotet från islamistisk terrorism. Under kalla kriget sågs terrorism utifrån en polariserande världsbild som delade upp världen i kommunism och kapitalism. När kalla kriget var över så blev bilden något mer nyanserad då det i viss mån lades märke till att det också existerar högerterrorism. Regionala konflikter började också lyftas fram mer utifrån sin aktuella kontext istället för att bara ses som kommunistsporsrad (Crelinsten 2009:18).

Idag talas det däremot ibland om vänsterterrorism som en närmast snäll terrorism, ett slags gamla goda tiders terrorism (Heldmark & Ryman 2008:65f). De som framställs som religiösa terrorister anses vara mindre hindrade av moral än sina politiska föregångare och vänsterterrorister ses därför inte längre som ett lika stort hot (Jackson 2006:11). Att vänsterterrorism fortfarande framställs som ett större hot än högerterrorism kan kanske förklaras via rädslan för kommunister med ursprung från kalla kriget. Det finns en tendens att utmåla världen i svart och vitt som delar upp i: gott mot ont,

kapitalism mot kommunism, väst mot öst osv. (Crelinsten 2009:17). Även om hotet från vänsterterrorism har tonats ned till förmån för islamistiska terrorister så finns spår från kalla kriget fortfarande kvar. Trots att Sovjetunionen inte längre existerar så kvarstår en viss rädsla för öst.

FN har enbart listat en terroristorganisation i Sverige och det var den numera nedlagda nynazistiska organisationen Nordiska Rikspartiet. Medan fokus har legat vid hotet från islamister så påstår vissa forskare att nynazistiska grupper har kunnat växa sig starkare. Men ändå är nynazister i dagens Sverige inte alls särskilt gångbara som hotbild (Heldmark & Ryman 2008:24 & 159). I Tyskland hade man på 90-talet en ökning i nynazistiskt våld som kunde ses som värre än det våld som tidigare utövats av vänsterradikala grupper. Men ändå agerade staten inte tillnärmelsevis lika drastiskt mot dessa grupper som man tidigare hade gjort för att bekämpa vänsterterroristiska organisationer (Carr 2006:143).

Ointresset för nynazistiska terrororganisationer kan ha att göra med att nazister inte bedöms vara ett hot mot den stora gruppen samhällsmedborgare utan emot minoriteter, och att denna mentala uppdelning mellan vi och dem innebär att det inte anses gälla "vår säkerhet" utan "deras" (Eriksson & Noreen 2006:21). Det kan också bero på att deras handlingar sällan riktas direkt mot stater vilket gör det mindre intressant för stater att skydda sig emot. Det tolkas oftast inte heller som terrorism av staterna utan som "extremism" eller som uttryck för enskilda individers rasism. I EU sker detta trots att handlingarna hade räknats som terroristhandlingar av Europol om de hade rapporterats in som sådana av medlemsstaterna (Europol 2008:7,39). Exempelvis skedde ett flertal brand- och bombattentat mot flyktingförläggningar i Sverige under 90-talet. Dessa handlingar hade kunnat tolkas som terrorism under förutsättning att de syftade till att skapa rädsla hos befolkningsgruppen invandrare. Men den typen av incidenter talas mycket sällan eller aldrig om som terrordåd. Brottsförebyggande rådet och Säkerhetspolisen har gemensamt sammanställt en rapport om brottslighet inom politiska rörelser på den yttersta höger- och vänsterkanten. Rapporten omnämnde inte ordet terrorism en endaste gång. Istället kallades våldsbrott inom de politiska grupperingarna för "våldsamt politisk extremism" (Brottsförebyggande rådet & Säkerhetspolisen 2009:21f). Detta trots att de avsikter och handlingar som beskrivs i rapporten i många fall omfattas av lagen om straff för terroristbrott (SFS 2003:148). Som t.ex. grov misshandel eller grov skadegörelse med avsikt att injaga fruktan hos en befolkningsgrupp eller att destabilisera ekonomiska strukturer.

Antikolonialism och/eller separatism

Grupper som klassas som antikoloniala eller separatistiska, som IRA, ETA och FLNC, får idag inte någon större uppmärksamhet som terrorhot internationellt, trots att de åtminstone i Europa står för en stor majoritet av alla terrordåd. Att de inte uppmärksammas beror troligtvis på ett tänkande i termer av vi och dem, där det inte anses att det är "vi" som drabbas (Eriksson & Noreen 2006:21). Separatister framställs som regionala problem i motsats till den "nya terrorismen" som anses vara global och därför ett mer generaliserat hot (Zedner 2009:118). Mellan år 1968 och 2005 har dock antalet årliga internationella terrordåd med dödlig utgång inte uppvisat någon tendens till vare sig ökning eller minskning (Bellany 2007:105). Det talar emot att dagens terrorism skulle vara global i högre utsträckning än den har varit tidigare. Trots att separatism kan framstå som en regional fråga utför även separatister terrordåd i andra länder. Exempelvis i Sverige då kroatiska separatister på 70-talet sköt ihjäl den jugoslaviska ambassadören och senare även genomförde en flygplanskapning av ett SAS-plan.

Men om antikoloniala rörelser definieras som grupper som kämpar för självbestämmande och emot andra staters behärskning så skulle kanske vissa fall av vad som tolkas som islamistisk terrorism lika gärna kunna ses som antikolonial eller separatistisk. Exempelvis skulle Hamas terrordåd lika gärna kunna påstås bygga på en protest mot israelisk maktutövning som utifrån religionen islam. Vissa irakiska terrordåd skulle också kunna ses som protester mot västerländsk närvaro i landet. Jackson (2006:17) drar resonemanget så långt som att påstå att till och med Al-Qaida snarare bör ses som en transnationell sammanslutning av nationella motståndsrörelser mot utländska makter. Men terrordåd begångna av individer med bakgrund i mellanöstern tolkas idag hellre som islamistisk än som antikolonial. Detta kan kanske förstås i anslutning till att experter under kalla kriget tenderade att koppla ihop antikoloniala rörelser med kommunism. Hot om terrordåd kopplas hellre ihop med en tänkt stereotypiserad fiende än som en reaktion på konkreta historiska och politiska handlingar. Under kalla kriget var denna tänkta fiende kommunisten, idag är den islamisten. Så kallade islamistiska terrorgrupper tenderar att ha nationella och territoriella politiska mål. Exempelvis är huvudmålet för Usama bin Ladin är att upprätta ett kalifat som sträcker sig mellan Nordafrika och sydöstra Asien (Duyvesteyn 2004:443f). I sina målsättningar verkar de därför ofta likna traditionella antikoloniala och separatistiska terrorister. Men eftersom de flesta länder i mellanöstern inte är sekulariserade så är det svårt att skilja nationella och territoriella frågor från religiösa.

Statsterrorism

Terrorism brukar generellt sett ses som politiskt våld mot stater inte av dem (Carr 2006:209). Detta trots att terrorhandlingar utövade av stater har dödat många fler människor än terrorism riktade mot stater och därför borde anses vara en mer allvarlig hotbild. Staters övergrepp regleras av krigslagar och folkrätt vilket innebär att statsterrorism inte finns som rent juridiskt begrepp (Heldmark & Ryman 2008:24, 45). Även när terrorism tas upp inom forskning så gäller det nästan uteslutande politiskt våld riktat mot stater, inte av stater. Men när statsterrorism väl tas upp så finns en tendens att enbart analysera statlig sponsring av politiskt våld och då av stater som inte allierar sig med USA eller västeuropeiska länder. Ockupationsmaktens våld räknas överhuvudtaget inte med i t.ex. den amerikanska RAND-databasen (Burnett & Whyte 2005:9f). Det blir alltså bara politiskt våld som går emot västerländska intressen som räknas. Medan t.ex. palestinska attacker mot västvänliga Israel har fått stor internationell uppmärksamhet så har israeliska attacker mot civila palestinier ofta förklarats som olyckor eller oundvikliga konsekvenser av krig (Carr 2006:261). Statsterrorism begånget av västerländska makter och dess allierade är också lätt att omvandla till s.k. kontraterrorism, och hävdas därmed utgöra ett försvar mot terrorism istället för uttryck för statsterrorism. I dagsläget finns inte någon konsensus om hur terrorism lämpligast bör definieras. Ett förslag är att det innebär våld eller hot om våld som är ägnad åt att framkalla fruktan i syfte att uppnå politiska mål. Ett annat är att det är motsvarigheten till krigsbrott under fredstid (Heldmark & Ryman, 2008:17). Detta är handlingar som också stater kan göra sig skyldiga till, men när de utförs av en stat ses de mycket sällan som terrorism (Burnett & Whyte 2005:14). Terrorism blir på så sätt ett hot från de svaga mot de starka.

Att statsterrorism ignoreras som hotbild kan ha att göra med att det skulle kunna bli obekvämt för västerländska stater att uppmärksamma, då det skulle kunna terrorstämpla stater som de vill upprätthålla en god relation till. Det kan också vara en konsekvens av det statliga maktövertaget, som får som följd att stater har större möjlighet att nå ut med sina hotbilder. I västvärlden finns dessutom en etnocentrisk föreställningsvärld där Europa och Nordamerika ses som världens centrum

(Blaut 1993:1). Eftersom övergrepp från stater inte anses vara ett stort problem i väst, då nästan alla dessa stater idag är utpräglade demokratier, så blir statsterrorism därför inte intressant som hotbild utifrån ett västerländskt perspektiv.⁸

Hotbilder – verklighet eller hjärnspöken?

Hotbilder uppfattas som mer skrämmande om de består av att någon kanske *medvetet* vill skada en. Därför får hotet från terrorism ofta högre prioritering än t.ex. trafikolyckor och epidemier, trots att det orsakar färre dödsfall och risken att drabbas är mindre (Eriksson & Noreen 2006:14). Att det började talas om en ny och farligare terrorism redan under 90-talet, trots att antalet rapporterade terroristattacker då var färre än på 80-talet (Carr 2006:268), kan påstås ha varit en konsekvens av ett nytt sätt att tänka kring säkerhet. Där rent hypotetiska hot blir minst lika allvarliga som realistiska sådana. Ett hot behöver därmed inte vara konkret, att något *skulle kunna* hända anses tillräckligt riskabelt. Det moderna säkerhetstänkandet inkluderar också ett antagande om att det alltid finns ett hot (Zedner 2009:145). Efter slutet av kalla kriget kan det påstås att faktiska hot mot den nationella säkerheten i västerländska länder har minskat. Eftersom hotet om sammandrabbning mellan två supermakter med tillgång till kärnvapen försvann. Men eftersom säkerhet, så som det subjektivt tenderar att uppfattas, ofta har mer att göra med en *känsla* av att vara säker än med faktiska omständigheter så skapas det ofta en ny hotbild när en annan försvinner (Zedner 2009:16). I föreställningsvärlden tycks västvärlden därför ha skiftat fokus från hotet från kommunisterna till hotet från muslimerna.

---

⁸ Se även Isabel Schoultz i denna skrift angående statsterrorism.

Referenser

- Bellany, I. (2007). Terrorism: facts from figures. *Defence and Peace Economics*, 18, s. 101-112.
- Blaut, J.M. (1993). *The colonizer's model of the world: geographical diffusionism and Eurocentric history*. New York: Guilford Press.
- Brottsförebyggande rådet & Säkerhetspolisen (2009). *Våldsam politisk extremism: antidemokratiska grupperingar på yttersta höger- och vänsterkanten*. Stockholm: Säkerhetspolisen.
- Burnett, J. & Whyte, D. (2005). Embedded Expertise and the New Terrorism. *Journal of Crime, Conflict and the Media*, 1, s. 1-18.
- Carr, M. (2006). *The Infernal Machine: A History of Terrorism*. New York: New Press.
- Christie, N. (1985). *Den goda fienden: narkotikapolitik i Norden*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Crelinsten, R. (2009). *Counterterrorism*. Cambridge: Polity.
- Duyvesteyn, I. (2004). How New Is the New Terrorism? *Studies in Conflict & Terrorism*, 27, s. 439–454.
- Eriksson, J. & Noreen, E. (2006). *Hotbildsentreprenörens verktygslåda*. Stockholm: Krisberedskapsmyndigheten.
- Flyghed, J. (2007). Internationaliseringen av kriminalpolitiken. *Nordisk Tidskrift för Kriminalvetenskap*, 94, s. 74-88.
- Garland, D. (2001). *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Heldmark, T. & Ryman, A. (2008). *Hotbilder och hjärnspöken: forskare om terrorism*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Jackson, R. (2006). *Religion, Politics and Terrorism: A Critical Analysis of Narratives of "Islamic Terrorism"*. Manchester: The University of Manchester.
- Myers, D.G. (2008). *Social Psychology*. New York: McGraw-Hill Higher Education.
- Prop. 2007/08:64. *Nationellt ansvar och internationellt engagemang - En nationell strategi för att möta hotet från terrorismen*.
- Schiffer, S. (2005). Muslims, Islam and the Media: Taking the Initiative Against Scare Scenarios. *Quantara.de*, 29 juli.
- SFS 2003:148. *Lag om straff för terroristbrott*.
- Europol (2007). *TE-SAT 2007: EU terrorism situation and trend report*. The Hague: Europol.
- Europol (2008). *TE-SAT 2008: EU terrorism situation and trend report*. The Hague: Europol.
- Europol (2009). *TE-SAT 2009: EU terrorism situation and trend report*. The Hague: Europol.
- Westfelt, L. (2008). *Migration som straff? Utvisning på grund av brott 1973-2003 med fokus på flyktingkydd*. Stockholms universitet: Kriminologiska institutionen.
- Zedner, L. (2009). *Security*. Abingdon: Routledge.
- Åkesson, J. (2009). "Muslimerna är vårt största utländska hot". *Aftonbladet*, 19 oktober.

4. Statsterrorismen som gick upp i rök

Isabel Schoultz

Terrorismen har på kort tid fått status som en av de viktigaste säkerhetsfrågorna, vilket bland annat i lett till ny lagstiftning, strategier och åtgärder (Jackson 2006:2, Roach 2007:227, Zedner 2008:118f). Trots omfattande förhandlingar, ett arbete som påbörjades redan 1937, har det internationella samfundet däremot inte kunnat enas kring en gemensam definition av terrorism (Vedel Kessing 2006:136, Moeckli, 2008:47). Allt eftersom ämnet terrorism expanderat såväl inom samhällsdebatten som inom forskningen, tycks intresset för statsterrorismen mer eller mindre marginaliserats (McCulloch 2010:196). Vid en genomgång som gjorts av mer än hundra akademiska texter om terrorism visade sig enbart en mindre del omfatta statsterrorism (Jacksons 2008:379). När statsterrorism väl nämns är det i samband med "misslyckade" eller "svaga" stater och nästan aldrig i relation demokratiska stater i väst (McCulloch 2010:196). Å andra sidan beskriver Schmidt och Jongman (1988) att den form av terrorhandlingar som dödat flest människor är de som utförts av stater och inte *mot* stater (se även Herman, 1982). När nu följderna av statsterrorism beskrivs som långt mer utbredd än den mer allmänt accepterade bilden där enskilda icke-statliga grupper utför terrordåd (Jackson 2008:377), varför omfattar sällan dagens hotbilder statsterrorism?

Avsaknaden av en statsterrorism i beskrivningen av terrorism blir än mer anmärkningsvärt i ljuset av att begreppet terror först användes för att beskriva den franska statens motangrepp mot revolutionen i slutet av 1700-talet (Jackson 2008:380; Ryman 2008b:41). Termen terrorism härstammat med andra ord från våld utfört av stater. Syftet med detta kapitel är att undersöka några rådande definitioner av terrorism och hur de förhåller sig till statsterrorism, hur definitionerna kan förstås samt om vissa motangrepp mot terrorism skulle kunna definieras som statsterrorism.

Vad innebär statsterrorism?

Flyghed (1998:104ff) delar in terrorism i politisk och icke politisk. Den politiska delas sedan in i terrorism utförd av staten och mot staten. Flyghed konstaterar samtidigt att politisk statsterrorism är den äldsta och mest omfattande formen av politisk våldskriminalitet. Statsterrorism kan omfatta både våld mot egen och annan befolkning (Jackson 2008:383). Genom historien finns åtskilliga exempel som benämnts som statsterrorism, däribland USA:s stöd till högerregimer som utfört systematisk statsterror i terrorismbekämpningens namn i El Salvador, Chile och Indonesien. Israels bombning av södra Libanon 2006 och NATO:s bombning av civila i Kosovo 1999 är mer nutida exempel (Jackson 2008: 384ff).

En anledning till att våld utfört av stater oftast inte benämns som terrorism har att göra med att staters övergrepp regleras inom folkrätten, i den humanitära rätten och konventionen om mänskliga rättigheter. Det är å andra sida inte självklart varför det skulle utesluta att våldshandlingar utförda av stater mot civilbefolkning, inte också klassas som terrorism. Även om vi skulle utesluta formen av statligt agerande under krig och bara inkludera den typ av agerande som motsvarar det icke-statliga aktörer sysslar med finns det mängder med exempel på statsterrorism som aldrig inkluderas i litteraturen om terrorism (Jackson 2008:386).

Är de handlingar som utförs av stater och de som utförs av icke-statliga aktörer kanske så pass olika att de inte bör ingå i samma övergripande begrepp? Separeringen av begreppet bygger nämligen på

att statsterrorism ses som kvalitativt annorlunda både när det gäller syfte och medel som används. Jackson (2008:383f) bemöter dessa påstående och menar att stater och icke-statliga aktörer kan ha samma syften, såväl revolutionära som konservativa. Stater har å ena sidan ofta tillgång till mer destruktiva medel som kan användas i större utsträckning (McCulloch 2010:196) men de metoder som används av de båda aktörerna är de samma, exempelvis bombningar, mord, kidnappningar och tortyr (Jackson, 2008:383f). Om vi accepterar Jacksons argument, behöver det inte vara så stor skillnad på statsterrorism och terrorism utförd av icke-statliga aktörer, inte tillräckligt stor skillnad åtminstone för att utesluta den ena delen från definitionen. Med det sagt, kan vi se närmare på flera officiella definitioner och framkomsten av dessa.

Definitioner av terrorism

Terrorism är ett begrepp som saknar en enhetlig definition (Freeman 2005: 44, Vedel Kessing 2006, Flyghed 1998:106, Schmidt & Jongman, 1988:1). Jackson använder sig av en definition som han anser att det finns en bred konsensus kring inom den akademiska litteraturen: "violence directed towards or threatened against civilians which is designed to instil terror or intimidate a population for political reasons" (2008:383). I likhet med många andra definitioner, som Hermans presenterar i sin bok "The real terror network" från 1982, omfattar denna definition politiskt våld utfört av stater. Redan då beskriver Herman förvisso hur stater kontinuerligt har försökt förändra definitioner på ett sådant sätt att staters brott mot den egna eller andras befolkningar inte ska kunna inkluderas i begreppet. Att stater oftast definierar terrorism som våld mot staten och inte av staten är föga förvånande. Definitioner av terrorism är oftast politiska och kan ses som en maktutövning (Moeckli 2008:44). Exempelvis kallade de tyska nazisterna under andra världskriget den franska motståndsrörelsen för terrorister (Freeman 2005:44f). CIA har använt sig av begreppet *internationell terrorism* för att utesluta den terrorism som understöddes av USA i bland annat Guatemala och Chile (Herman 1982:s.22f). Innebörden i begreppet internationell terrorism tolkades sedan subjektivt och bedömdes innefatta länder som ansågs stödja terrornätverk i andra länder såsom Libyen och Sovjetunionen, men uteslöt USA:s stöd till andra stater som utförde terrorhandlingar likväl som staters agerande mot sin egen befolkning. Denna tolkning av terrorism kom också att accepteras helt inom media, menar Herman (ibid.).

Inom FN har arbetet med att komma fram till en gemensam definition mynnat ut i "Comprehensive Convention on Terrorism", ett arbete som fortfarande pågår. Det finns däremot andra FN-konventioner som preciserar vissa specifika ageranden som terrorism (Vedel Kessing 2006:136ff). Roach (2007) hänvisar till FN resolutionen 1373 som trots sin enorma spridning inte innehåller en enhetlig definition av terrorism. Dilemmat som beskrivs av Ryman (2008a:10) är att samtidigt som FN säger sig fördöma all form av terrorism vill inte regeringar godta definitioner där deras egna handlingar riskerar att ingå.

Några stater har under årens lopp krävt att definitionen ska exkludera "freedom fighters" och grupper som bekämpar en ockupationsmakt. I tidigare FN resolutioner har undantag gjorts för rätten till självbestämmande men ingen av de senare resolutionerna från varken FN:s generalförsamling eller säkerhetsråd innehåller några sådana skrivningar (Vedel Kessing 2006:137). Den andra stora meningsskiljaktigheten inom FN har gällt huruvida statsterrorism ska inkluderas i definitionen (Moeckli, 2008:47). Bland annat har den tyske professorn och förre medlemmen i FN:s Human rights committee Christian Tomuschat riktat stark kritik mot exkluderingen av statsterrorism:

En sådan konvention [the Comprehensive Convention on Terrorism] skulle uppenbarligen, vara värdelös om den inte på samma gång tar hänsyn till terrordåd som utförs av stater. En konvention som uteslutande fokuserar på terroristbrott som begås av enskilda personer skulle bli blind på ena ögat. (Christian Tomuschat citerad i Vedel Kessing, 2006:138, min översättning)

Motargumenten till en inkludering har varit att handlingar kopplat till staters agerande i krig och konflikt redan regleras i Genèvekonventionerna, Romstadgan och Internationella krigsförbrytartribunalen (Vedel Kessing 2006: 138). I brist på en gemensam definition inom FN kom flera länder att ta sin utgångspunkt i den som anges i "UK Terrorism Act 2000", den bedöms som bred och innefattar även olika former av protester och strejker om de allvarligt anses skada egendom (Roach 2007:242). Inom EU togs däremot ett rambeslut år 2002 (EU Framework Decision on Combating Terrorism of 2002) som innehåller en definition av terrorism. Trots att man inom EU under årtionden försökt komma överens om en gemensam definition men inte lyckats, dröjer det bara några månader efter 11 september 2001 tills EU har ett rambeslut innefattande en definition av terrorism (Heldmark 2008:126).

Definitionen innehåller inte något undantag för "freedomfighters" men å andra sidan har ställningstaganden från Europeiska rådet klargjort att handlingar som avser att införa demokrati eller mänskliga rättigheter i ett land inte ska inkluderas i terrorismbegreppet (Vedel Kessing 2006:137f). Vad som ska tolkas som handlingar som avser att främja eller för den delen införa (ett begrepp som går i en mer imperialistisk ton) demokrati och mänskliga rättigheter kan däremot knappast anses vara objektivt.⁹ Sverige fick en ny terrorismlagstiftning 2003 som bygger på rambeslutet som fattades av EU.¹⁰ Definitionen i rambeslutet har fått kritik för att vara oklar. Bland annat beskriver Flyghed (i Heldmark 2008:130) hur den lika gärna kan "inrymma franska bönder som blockerat infarten till Paris med sina traktorer". Om vi tittar närmare på den svenska lagstiftningen hittar vi Lag (2003:148) om straff för terroristbrott. I den andra paragrafen går följande att läsa:

2 § För terroristbrott döms den som begår en gärning som anges i **3 §**, om gärningen allvarligt kan skada en stat eller en mellanstatlig organisation och avsikten med gärningen är att 1. injaga allvarlig fruktan hos en befolkning eller en befolkningsgrupp, 2. otillbörligen tvinga offentliga organ eller en mellanstatlig organisation att vidta eller att avstå från att vidta en åtgärd, eller 3. allvarligt destabilisera eller förstöra grundläggande politiska, konstitutionella, ekonomiska eller sociala strukturer i en stat eller i en mellanstatlig organisation.

I den tredje paragrafen, som hänvisas till i ovanstående utdrag, räknas en rad gärningar upp, exempelvis mord, grov misshandel, olaga frihetsberövande och grov skadegörelse. Det som skiljer de

---

⁹ Jämför resonemanget om "den enes terrorist är den andres frihetshjälte" (Ryman,2007:9). Se också Höglund (2010:207) om hur spridandet av den västerländska demokratin använts för att rättfärdiga kriget mot terrorismen.

¹⁰ Det är dock inte den första lagstiftningen mot terrorism som funnits i Sverige. 1973 trädde den så kallade terroristlagen som riktade sig enbart mot utländska medborgare i kraft. Lagen har varit mycket omdiskuterad, inte minst för införandet av begreppet "presumtiv terrorist", som kunde innebära en terroriststämpling innan en brottslig handling hade begåtts (Flyghed, 1998).

våldshandlingar och vapenbrott som nämns i lagen från andra ställen i brottsbalken där dessa handlingar är reglerade, är avsikten som uttrycks i de tre punkterna ovan (Heldmark 2008:128). Vad är det då i definitionen som gör att statsterrorism inte inkluderas?¹¹ Det finns säkerligen åtskilliga exempel där stater även utfört de handlingar som räknas upp och där någon av de tre avsikterna kan beläggas. Det är istället i början av paragrafen, där terroristbrott beskrivs som en gärning som allvarligt kan skada en stat eller mellanstatlig organisation, som får betydelse. Terroristbrott är med andra ord något som bara kan riktas mot staten eller en sammanslutning av stater. Statsterrorism skulle i princip kunna, som jag ser det, inkluderas i definitionen om den kan anses allvarligt skada en annan stat och samtidigt uppfylla någon av de tre avsikterna, även om det säkerligen inte är så det är tänkt. I förarbetet (Prop. 2002/03:38) omtalas inte stater som möjliga aktörer och det anges att motivet bakom lagstiftningen är att Sverige och andra *stater* ska kunna skydda sig mot terroristhandlingar.

Sammanfattningsvis, har definitionsproblematiken där vissa staters agerande riskerar att benämnas som terrorism hanterats genom att poängtera att terrorism omfattar handlingar *mot* staten (Whyte 2009). Andra definitioner exempelvis US State Department innehåller ytterligare en skrivning som särskiljer terrorism från statsterrorism, nämligen att det endast rör handlingar utförda av "subnational groups or clandestine agents" (Jackson 2008:382). Det rör sig inte bara om en handling mot staten, handlingen kan inte utföras av stater utan av subnationella grupper eller hemliga agenter. I likhet med den amerikanska definitionen använder forskaren Bruce Hoffman en precisering där terrorism omfattar handlingar "begångna av subnationella grupper eller icke-statliga enheter" (Ryman 2008a:32).

Samtidigt som flera definitioner av terrorism snävats in för att inte inkludera statsterrorism har definitioner inom EU efter 11 september 2001 breddats för att inkludera inte bara extremt våld som begås av politiska skäl utan handlingar som allvarligt kan skada ett land eller internationell organisation (Fekete 2004:5). Antiterroristlagar är oftast så vida att de innefattar en rad handlingar vilka i själva verket utgör en liten risk för samhället (Zedner 2009:125).

Det går att fråga sig om det verkligen är något nytt att statsterrorismen inte är en del av hur terrorism officiellt beskrivs speciellt eftersom samma resonemang återfinns i Hermans text från 1982. Han beskriver däremot att statsterrorismen bortses *trots* att det mycket väl skulle kunna passa in i flera av definitionerna. Detta tycks vara skillnaden jämfört med idag, i nya officiella definitioner som antagits tycks statsterrorismen systematiskt ha uteslutits i skrivningarna. Det handlar i mångt och mycket om vem som har makten att definiera vad som är terrorism och vilka grupper och individer som kan utgöra terrorister (Whyte 2009:171, Moeckli, 2008:44). Det ligger naturligtvis en fara i att terrorism definieras som att "vi" aldrig kan vara terrorister, det är bara våra fiender som kan vara (Freeman 2005:45).

Hotet som överskuggade

Diskussionen om terrorism har primärt kommit att handla om "Islamistisk extremism och terrorism" (se Nordéns kapitel). Terrorism har blivit ett begrepp som kommit att representera något självklart

---

¹¹ Den svenska lagstiftningen tjänar här som exempel för att beskriva formulering som används i definitioner av terrorism. Att stater inte skulle kunna dömas i svenska domstolar är givetvis en anledning till att statsterrorism inte inkluderas i den svenska lagstiftningen.

för omvärlden i likhet med begrepp som frihet, demokrati och rättvisa (Jackson, 2006, s.2). Terrorismen har inte bara fått ett tydligt ansikte, den har också tillskrivits en farlighetsgrad som kräver militära medel. Genom att karaktärisera arbetet mot terrorism som ett krig motiveras enorma säkerhetsåtgärder. Retoriken bygger på att hotet som terrorismen utgör kräver ett fullskaligt krig om de demokratiska staterna ska överleva (Zedner 2009:121, Welch 2006:113, Heldmark 2008:115f). Även om synliga demonstrationer av statens kompetens att motarbeta upplevda hot har liten eller ingen praktisk effekt på säkerhet kan det däremot tillgodose allmänhetens krav på åtgärder och legitimera militärt agerande (Zedner 2009:23). Att den "islamistiska terrorismen" blivit så framträdande kan tänkas bero på den utbredda uppfattningen om att den är ett säkerhetshot mot väst (Jackson 2006:10). Den form av terrorism som anses hota västländerna är också den som bedömts som mest angelägen att bekämpa.

Statsterrorismen har helt överskuggats av ett krig mot en "gemensam fiende". I dessa sammanhang nämns dock statsterrorism emellanåt men då i egenskap av statligt sponsrad terrorism. Jackson (2008:381) finner liknande beskrivningar i den akademiska litteratur han utforskar. Det handlar då oftast om stater som beskrivs som svaga, totalitära och under benämningen "rogue states" som brukar översättas till skurkstater på svenska. Inte sällan är det samma länder som återfinns på USA:s lista över sponsorer till internationell terrorism och inkluderar länder som USA tidigare varit i konflikt med såsom Iran, Cuba och Libyen. Fenomenet kan beskrivas som tecken på "silence within", där terrorism främst anses utföras av icke-statliga grupper men där stater kan utgöra stöd och agera sponsorer. Underförstått begår stater inte terroristhandlingar *direkt* utan bara *indirekt*, och det gäller bara vissa stater. Hur västerländska demokratiska stater kontinuerligt kan anses ha sponsrat terrorism negligeras (Ibid.). Aas (2007:284) beskriver hur terrorattacker som skett i New York och London medfört ett uttryck för solidaritet med de drabbade, men solidariteten tycks inte sträcka sig utanför västvärden. På samma sätt tyckts solidariteten inte heller gälla dem som drabbats av statsterrorism eller för den delen dem som drabbas i det så kallade kriget mot terrorismen.

Skygglappar inom akademien?

Som antytts finns det för stater mycket att vinna på att visa att terrorism är något som hotar stater snarare än utförs av stater. Det är inte lika självklart och enkelt att förstå varför statsterrorismen i viss utsträckning även har utelämnats i den akademiska litteraturen. Även om flera kända terrorismforskare erkänner statsterrorism som en väsentlig del av eller rentav mer allvarlig form av terrorism, väljer de samtidigt att inte inkludera den i sina empiriska studier. Likaså ingår inte statsterrorism i större delen av den statistik som finns över terrorism, däribland RAND-databasen (Jackson 2008:380ff). Jackson (2008, s.388f) nämner flera tänkbara orsaker med utgångspunkt i den amerikanska kulturen. För det första har vissa forskare varit tätt knutna till staten. För det andra kan det bland forskare finnas en rädsla för repressalier från statliga företrädare om forskningen inkluderar statligt agerande i terrorismbegreppet. Jackson drar kopplingar till hur forskare i USA som kritiserat Israels agerande har stämplas som anti-semiter. För det tredje kan forskningen anses ha misslyckats med att ifrågasätta och reflektera kring en inom det akademiska fältet accepterad diskurs och praktik. Flera av de forskare som kom att utveckla terrorismforskningen efter 2001, gjorde det utifrån ett liknande perspektiv som den amerikanska regeringen där det väsentliga var att förebygga liknande attacker som den som skedde 11 september. För det fjärde finns det stora svårigheter med att studera statsterrorism. Det sistnämnda gäller inte bara svårigheten att få tillgång till data utan också begreppsmässiga och teoretiska problem kring vilka handlingar som ska inkluderas i

statsterrorism. Det är inte svårt att föreställa sig vilka ekonomiska fördelar det kan ge om forskningen bedrivs i linje med de definitioner staten använder och inom de områden som staten tycker är eftersträvansvärt. Det är dessvärre inte heller svårt att föreställa sig att forskning som anses kontroversiell av staten ifrågasätts, kanske speciellt i USA.¹²

Det finns således flera skäl både inom och utom akademien till varför statsterrorism inte inkluderas i beskrivningen av terrorism. En av riskerna är att genom att utesluta statsterrorism och samtidigt beskriva kriget mot terrorismen som en kamp mellan onda och goda krafter, kan det arbete som utkämpas för att uppmärksamma och förhindra statsterrorism i olika delar av världen undermineras (Freeman, 2005, s. 44).

Motangrepp som statsterrorism?

Om du inte kränker någons mänskliga rättigheter emellanåt, gör du förmodligen inte ditt jobb. Jag tror inte vi vill förespråka en uppfattning om nolltolerans kring detta. Det var nämligen precis det som under en lång tid var problemet för CIA (i Welch, 2006, s.121, min översättning).

Citatet publicerades i december 2002 i Washington Post och är hämtat från en intervju med en tjänsteman och beskriver uppfattningen om att mänskliga rättigheter ofta är i konflikt med kravet på säkerhet eller effektivt arbete mot terrorism (Ashworth 2007:203, Freeman 2005:45ff). Balansen mellan säkerhet och frihet återkommer i debatten om terrorismen men att det ens handlar om en balansakt kan ifrågasättas (Zedner 2009:135). Metaforen bidrar till ett synsätt där mer av den ena bidrar till mindre av det andra, vilket inte nödvändigtvis behöver vara korrekt. Mänskliga rättigheter och kravet på säkerhet har gått som en röd tråd genom diskussionen om de motangrepp som används för att bekämpa terrorism, speciellt efter 2001.

Zedner (2009:134) konstaterar att åtgärderna mot terrorismen har utgjort ett stort hot mot den frihet som stater utger sig för att skydda. Flera forskare visar på hur åtgärder som föreslagits de senaste åren för att bättre bekämpa terrorism bryter mot grundläggande mänskliga rättigheter, men det innebär inte automatiskt att motangreppen är att beteckna som statsterrorism (Ashworth 2007:218ff, Welch 2006).

Litteraturen på området ger åtskilliga exempel på hur agerandet i strävan efter att bekämpa terrorism kan ses som statsterrorism. Jackson (2008, s. 386) belyser bland annat hur USA och andra västländers genom användandet av och stödet för renditions¹³ och tortyr själva gjort sig skyldiga till statsterrorism. Likaså tas "the death squads" i Irak som exempel på USA:s passiva stöd eller tolerans för terrorism. McCullochs (2010:197ff) genomgång av åtgärder mot terrorismen efter 11 september

---

¹² Det kan jämföras med det som hände Said Mahmoudi, professor i Internationell rätt på Stockholms universitet, då han uttalat sig kritiskt mot USA:s anfall av Afghanistan. I samband med det fick universitetets rektor brev där Mahmoudis professorstitel ifrågasattes (Heldmark 2008:117).

¹³ Renditions är ett begrepp som används för att belysa till exempel bortförande, godtyckligt gripande och fängslande av människor. Inom "kriget mot terrorismen" har det används som benämning på de olagliga transporter som skett av människor från ett land till ett annat, exempelvis i fallet med Ahmed Agiza och Muhammed Alzery som deporterades från Sverige till Egypten i december 2001.

fördjupar bilden något. Uppskattningsvis har minst 60 000 personer fängslats av den amerikanska staten på Guantanamo och i fängelser exempelvis i Irak och Afghanistan. Personer som under flera år suttit fängslade utan att veta vad de anklagats för, tortyr och sexuell förnedring av fångar från Abu Ghraib och andra fängelser hör dessvärre inte till ovanligheten. Våldet mot och fängslandet av människor världen över i terrorismbekämpningens namn har därför klassats som statsterrorism (McCulloch, 2010:206; Vedel Kessing, 2006:133).¹⁴ Det är alltsammans exempel på hur fruktan systematiskt sprids till de människor och grupper som utsätts för förföljelse och våld till följd av kriget mot terrorismen.

Hur kan det vara möjligt att stater i kraven på frihet från terrorism själva gör sig skyldiga till terrorhandlingar? Zedner skriver: "In the name of security, things that would ordinarily be politically untenable become thinkable" (s.12). Det var inte bara så att åtgärder som innan var otänkbara nu blev tänkbara tack vare undantagstillstånden som världen bedömdes vara i, utan undantagstillståndet blev permanent (McCulloch 2010:201). Flyghed (2007:83) använder sig av begreppet "normalisering av det exceptionella" för att beskriva detta.

McCulloch (2010:208) har en något annan syn när det gäller USA. Hon menar att det inte handlar om något exceptionellt utanför den rådande moralen utan snarare en del av de värden som dagligen förmedlas via inhemska amerikanska fängelser som bygger på rasism och ojämlikhet. Hur systemet nu har utvecklats, inte minst utifrån beslutet att tillåta att amerikanska staten tillfångatar och fängslar individer världen över beskriver McCulloch som "a move from garrison state to garrison planet" (2010:209). På liknande sätt belyser Herman (1982) hur USA har en historia av att stödja försvinnanden, tortyr och förföljelse i andra delar av världen, inte minst i Latinamerika. Det vill säga praktiken kan inte sägas vara ny, den har däremot bytt skepnad. Samtidigt kan vi se att de förändringar som gjorts i lagstiftning är exceptionella både beträffande tillkomst och beträffande användning (Heldmark 2008:114ff; Zedner 2007:116; Cole 2003:3ff). Skillnaden är kanske för att återknyta till Flygheds begrepp "normalisering av det exceptionella" att så många andra länder följt USA:s agerande och öppet uttryckt att det krävs avsteg från fri- och rättigheter för att kunna åstadkomma säkerhet.

Rädslan som följde efter 11 september har gjort att faran med statlig maktutövning bortsetts ifrån (Freeman, 2005, s.48). Strävan efter säkerhet beskriver Zedner (2009:141) som ironisk, genom att skydda individens fri- och rättigheter från terrorism förminsas skyddet för individens frihet från förtryck av staten. Det blir än mer ironiskt menar Zedner i och med att själva kärnan i liberalismen var att skydda individens medborgerliga fri- och rättigheter från förtryck av staten. Fokuserandet på statens säkerhet kan mycket väl äventyra säkerheten för individerna (MacFarlane 2007:349, Luban 2005:245).

I sammanhanget är det relevant att belysa vems säkerhet det talas om. Dels är det underförstått att det är majoritetens säkerhet dvs. "vi" som ska skyddas genom att inskränka säkerheten för "dem" (Zedner 2009:136).¹⁵ Chomsky och Herman (1988) myntade begrepp "worthy" och "unworthy victims" i relation till konstruktionen av offer i amerikansk media, men de analytiska dikotomierna kan även

---

¹⁴ Welch (2006) beskriver liknande händelser som McCulloch (2010) men använder sig av termen "state crime" istället för att definiera dessa händelser

¹⁵ För en fördjupad diskussion kring "De Andra" se Bäcklins kapitel i samma skrift.

användas för att bättre förstå hur vissa individers mänskliga rättigheter inte anses skyddsvärda på samma sätt som andras. Dels är det underförstått att det inte handlar om individens säkerhet från förtryck av staten. Oftast åsyftas istället hur staten ska kunna skydda sig och sin medborgare från yttre säkerhetshot.

Barbara Hudson (2003) resonerar kring detta och frågar sig: "Who is to be included in the community of justice, and whom is the just community to defend itself against?" (s.38). Därmed pekar hon också på den andra satsen i rubriken på detta avsnitt, vilka som "vi" behöver skydda oss mot. Både Krasman (2007) och Janus (2004) beskriver skiftet mot "the preventive state" och hur fiender identifieras utifrån ett risktänkande. "Fiender" vars rättigheter inte är centrala utan det viktiga är hur "vi" ska kunna skydda oss från att de kanske i framtiden kommer begå kriminella handlingar. Hotbilder utan empiriskt stöd lyfts fram som sanningar och utpekar vissa grupper som terrorister och fiender (Se Nordéns och Bäcklins kapitel). Säkerhet för vissa individer förväntas uppnås på bekostnad av andra individers minskade frihet (Freeman 2005:48).

Avslutande diskussion

Jag har i detta kapitel belyst avsaknaden av statsterrorism i definitioner och akademisk litteratur och hur denna avsaknad kan förstås. Från ett maktperspektiv där vissa (stater eller grupper av stater) har möjlighet att påverka både lagstiftningen och inriktningen på forskning att handla om en definition av terrorism där staters agerande exkluderas kan det möjligtvis göras begripligt. Jag har också resonerat kring säkerhetsdiskursens inverkan på definitioner och resonemang om vilka som är värda att skyddas och från vilka. Slutligen har jag också försökt begripliggöra och ge exempel på hur de motangrepp som skett i kriget mot terrorismen kan ses som statsterrorism.

Vid genomgången av litteraturen återkommer argumentet om att statsterrorism skadar och dödar många fler än terrorism av icke-statsliga aktörer. Jackson (2008:385) hänvisar till att mellan 500 och 5000 har dött per år i terroristattacker av icke-statsliga aktörer medan hundratals miljoner människor har dödat, torterats och terroriserats under det senaste århundradet av stater. Även om bara en liten del av dessa övergrepp är att definiera som statsterrorism menar Jackson att de ändå numerärt skulle överskugga de terrorhandlingar som utförts av icke-statsliga aktörer. Är det ett gott skäl för att uppmärksamma dessa handlingar som just terrorism, att de medför enorm skada för civila världen över?

Det är svårt att i litteraturen få svar på vad som skiljer statsterrorism från andra former av statligt förtryck. Staters våldsamma agerande emot civila benämns sällan som terrorism utan istället som förtryck, människorättskränkningar, krigsbrott eller liknande (Jackson 2008:382). Att dessa handlingar redan finns reglerade i andra konventioner har också varit ett motiv till att stater inte accepterat statsterrorism som just terrorism. Kan vi inte nöja oss med det, eller vad gör det för skillnad om vi också kallar det terrorism? Jackson (2008:386) förklarar riskerna med att statsterrorism exkluderas i det bredare terrorismbegreppet. Genom att flytta fokus från statsterrorism till andra aktörer blir terroriststudier drivna av staters politiska agenda. Terrorism ses då som ett problem med enskilda individer och grupper där statligt agerande blir lösningen på problemet, vilket i sin tur legitimerar statens våldsanvändning i bekämpandet av terrorism. Den vridna fokuseringen kan samtidigt bidra till att osynliggöra de som dagligen utsätts för våld av den egna staten och som kanske stöds av västerländska stater, men även de som utsatts av tortyr till följd av åtgärder drivna

av västländer i kriget mot terrorismen. Att ignorera statsterrorism så länge det inte rör sig om "skurkstaters" stöd till terrorgrupper kan få effekten att det legitimerar staters våldsamma motangrepp mot civila. Det som skett efter 11 september 2001 i form av militära interventioner och användningen av renditions är några exempel.

Risken är ändå att begreppet statsterrorism används för att enbart moraliskt kunna stämpla fiendestaters handlingar. Ur juridisk synvinkel har begreppet ingen betydelse såtillvida det utesluts ur lagar och konventioner. Som analytiskt begrepp ser jag ändå att det är betydande, framförallt för förståelse av begreppet terrorism och dess politiska laddning. Andra bidrag i rapportserien sätter fokus på hur subjektiva tolkningar av terrorismbegreppet inte bara får symbolisk betydelse utan också praktisk. Jag har här gett ytterligare exempel på glidningar i användningen av begreppet. Genom att förstå att det inte är någon självklarhet att statsterrorism ska uteslutas ur diskussionen om, definitioner av eller åtgärder mot terrorism, vill jag fördjupa bilden av terrorismbegreppets konstruktivistiska och högst politiska drag.

Referenser

- Aas, K F (2007) "Analysing a world in motion: Global flows meet 'criminology of the other'". *Theoretical Criminology*, 11(2), s.283-303.
- Ashworth, A (2007) "Security, Terrorism and the Value of Human Rights" I: Benjamin J. Goold and Liora Lazarus (red, *Security and Human Rights*.. Oxford: Hart Publishing, s.203-226
- Chomsky, N & Herman, E S (1988) *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon
- Cole, D (2003) "The new McCarthyism: repeating history in the War on Terrorism", *Harvard Civil Rights-Civil Liberties Law Review*, Vol. 38.
- Fekete, L (2004) "Anti-Muslim racism and the security state", *Race & Class*, Vol. 46, Nr 1.
- Flyghed, J (1998) Politiskt våld I Europa. Medel och motmedel. I: von Hofer , H. *Brottslighet i Europa*. Lund: Studentlitteratur. s. 104- 130.
- Flyghed, J (2007) Internationaliseringen av kriminalpolitiken, *Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab*. 94.årg, nr.1, s. 74-88.
- Freeman, M (2005): Order, Rights and Threats: terrorism and Global Justice. I: *Human Rights in the "War on Terror"*. Richard Ashby Wilson (red). Cambridge: Cambridge University Press, s. 37-56.
- Herman, E (2009 [1982]) The Real Terror Network. I: Whyte, David. *Crimes of the Powerful: A reader*, Maidenhead: Open University Press, s. 178-182.
- Hudson, B (2003) *Justice in the risk society*. London: Sage
- Höglund, A (2010) *Gender and the war on terrorism. The justification of war in a post-9/11 Perspective*. Skrifter från centrum för genusvetenskap, Uppsala universitet.
- Jackson, R (2008) The ghosts of state terror: knowledge, politics and terrorism studies. I: *Critical Studies on Terrorism*, Volume 1, Issue 3 December 2008, s. 377 – 392.
- Jackson, R (2006)"Religion, Politics and Terrorism: A Critical Analysis of Narratives of 'Islamic Terrorism'", *Centre for International Politics Working Paper Series* nr. 21, Oktober 2006.
- Janus, E S. (2004) "The Preventive State, Terrorists and Sexual Predators: Countering the Threat of a New Outsider Jurisprudence." I: *Criminal Law Bulletin* vol.40, nr. 6. s. 576-598.
- Krasmann, S (2007) "The enemy on the border. Critique of a programme in favour of a preventive state" I: *Punishment & Society*, Vol. 9, nr. 3. s. 301-318
- Luban, D (2005) "Eight Fallacies About Liberty and Security". I: Richard Ashby Wilson, *Human Rights in the "War on Terror"*. Cambridge: Cambridge University Press. s. 242-257
- MacFarlane, S. N (2007) Human Security and the Law of States. I: Goold Benjamin & Lazarus Liora (red), *Security and Human Rights*. Oxford: Hart Publishing, s.347-362.
- McCulloch, J (2010) From garrison state to garrison planet. State terror, the War on Terror and the rise of a global carceral complex. I: Jackson, Richard; Murphy, Eamon & Poynting, Scott *Contemporary State Terrorism. Theory and practice*. London: Routledge, s.196-212.
- Moeckli, D (2008) Human Rights and Non-discrimination in the 'War on Terror'. Oxford: Oxford University Press.
- Prop. 2002/03:38. *Straffansvar för terroristbrott*.
- Roach, K (2007) Sources and Trends in Post- 9/11 Anti terrorism Laws. I: *Security and Human Rights*. Ed. by Benjamin Goold and Liora Lazarus. Oxford: Hart Publishing, s. 227-256.
- Ryman, A (2008a) Den svenske brevbombaren. I: Heldmark, Thomas & Ryman, Annbritt (2008) *Hotbilder och Hjärnsnöken – forskare om terrorism*. Stockholm: Vetenskapsrådet. s. 7-32.
- Ryman, A (2008b) Från seloter till bin laden. I: Heldmark, Thomas & Ryman, Annbritt (2008) *Hotbilder och Hjärnsnöken – forskare om terrorism*. Stockholm: Vetenskapsrådet.s. 35-55

- Schmid, AP & Jongman, AJ (1988) *Political Terrorism: A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, and Literature*. Amsterdam: SWIDOC
- Vedel Kessing, P (2006) Terrorism and human rights. I: Lagoutte, S, Sano, H-O & Smith, P Scharff (red.) *International Studies in Human Rights, Volume 92 : Human Rights in Turmoil : Facing Threats, Consolidating Achievements*. Leiden, NLD: Brill Academic Publishers, 2006. s. 133-162.
- Heldmark, T (2008a) Folkrätt, lagar och integritet. I: Heldmark, T & Ryman, A (2008) *Hotbilder och Hjärnsnöken – forskare om terrorism*. Stockholm: Vetenskapsrådet. s.113-142.
- Westfelt, L (2008) *Migration som straff? Utvisning på grund av brott 1973-2003 med fokus på flyktingskydd*. Stockholms universitet: Kriminologiska institutionen.
- Welch, M (2006) *Scapegoats of September 11th: Hate Crimes and State Crimes in the War on Terror*. New Brunswick, NJ, USA: Rutgers University Press.
- Whyte, D (2009) In the eye of the beholder: between crime and harm. I: Whyte, D. *Crimes of the Powerful: A reader*, s. 170-177.
- Zedner, L (2009) *Security*. London: Routledge.

5. Hycklande extremister

Föreställningar om muslimer i Rosengårdsrapporten

Emy Bäcklin

Introduktion

År 2007 fick Försvarshögskolan (FHS) och Centrum för Asymmetriska Hot- och Terrorismstudier (CATS) i uppgift från den svenska regeringen att genomföra en kunskapsöversikt om våldsbejakande extremism och radikalisering. Uppdraget mynnade ut i pilotstudien *Hot mot demokrati och värdegrund – en lägesbild från Malmö* (Ranstorp & Dos Santos 2009). Försvarshögskolan valde i samarbete med integrations- och jämställdhetsdepartementet ut bostadsområdet Rosengård som studieobjekt och rapporten har således kommit att kallas *Rosengårdsrapporten*. Rapporten färdigställdes i januari 2009 och bygger på ett 30-tal intervjuer genomförda med skol- socialtjänst- och polispersonal (i fortsättningen benämnd som SSP-personal) som jobbar i Rosengård samt med ungdomar boende i området. Förutom integrations- och jämställdhetsdepartementet har även justitiedepartementet, utrikesdepartementet och Säpo tagit del av och diskuterat rapporten i dess inledande fas (ibid:4).

I följande artikel diskuteras rapportens underliggande och uttalade föreställningar om muslimer. Argumenten som förs fram är bland annat att Rosengårdsrapporten bär tydliga spår av en människosyn som etablerades under kolonialismen och som i dagsläget bland annat reproduceras inom främlingsfientliga partier som Sverigedemokraterna. Det är vidare främst personer som förkroppsligar föreställningar om den muslimska mannen som positioneras som centrala hot mot demokrati och värdegrund. Förkroppsligande av föreställningar om den muslimska kvinnan kopplas istället till icke-agens och offerskap och bilden av den kuvade muslimska kvinnan används som en symbol för att gestalta islams (och muslimers) barbari.

Den Andra – då och nu

I det tidigmoderna Europa filterades all kunskap om världen genom kristendomen. Ett dåtida dilemma handlade om att försöka förklara förekomsten av *vildar* och *monster* (läs: icke-vita människor) utifrån bibelns budskap om alla människors släktskap (Loomba 2005:112). Vanligt var att betrakta icke-vita personer som varelser som förargat Gud på olika sätt; bibeln tenderar nämligen att associera svart hudfärg med onda krafter. Men det gemensamma ursprunget, resonades det, borde också innebära att det är möjligt att "inlemma dessa förtappade själar i flocken och återbörda dem till den kristna vägen" (ibid). En tidigmodern assimileringstanke med andra ord. Emellertid betraktades kategorier som *ras* och *hudfärg* som oåterkalleliga vilket det då vanliga uttrycket om "det omöjliga i att 'tvätta en etiopier vit'" indikerar (ibid). I Europa under 1500- och 1600-talen konstruerades kristendomen som en motsats till *alla andra* religioner, men alldeles särskilt islam som ansågs vara djävulens verk. Dessa föreställningar kom sedan att intensifieras under den koloniala expansionen, och trots att det finns stora skillnader i hur de europeiska staterna har bedrivit sina koloniala projekt har de konstruerat mycket likartade stereotyper av *De Andra – främlingarna*. Egenskaper som hänfördes till *De Andra* var bland annat: aggressivitet, våldsamhet, brutalitet, primitivism, irrationalitet, oskuld, girighet, lathet och promiskuitet (egenskaper som också tillskrevs de inhemska *Andra* som arbetarklassen och kvinnorna).

Numera hävdar många forskare att kulturen har ersatt naturen som främsta förklaringsgrund för skillnader mellan människor (ibid:248). Fekete menar att invandrarfientliga högerpartier och högerpolitiker i Europa sedan 1990-talet har börjat anta en repertoar av idéer som skulle kunna benämnas *kulturell fundamentalism* (Fekete 2009:85). Den kulturella fundamentalistiska retoriken konstruerar immigranternas *annorlunda kultur* som ett politiskt hot mot de europeiska värdländernas nationella identitet och kan sägas ha inneburit en förskjutning i den invandrarfientliga diskursen (ibid: 85; 87). Från att ha handlat om att skydda den "vita rasen" handlar det nu om att vilja skydda en föreställd homogen nationell kultur (ibid:85). Den kulturella fundamentalismen har stärkts av hänvisningar till upplysningen som grund för den så kallade europeiska kulturen och för att bevara denna europeiska kultur måste icke-västerländska immigranter lösgöra sig från sin egen *bakåtsträvande kultur* och assimileras in i de moderna, sekulariserade upplysningsidealen (ibid:85f). Ett skifte från biologiska till kulturella förklaringsmodeller behöver således inte nödvändigtvis innebära en mer dynamisk syn på människor. Malm menar exempelvis att islam har kommit att essentialiseras:

[O]m förortsungdomar rasar ut i kravaller gör de det för att de är muslimer; om muslimer lever på bidrag, saknar arbete, lever tätt intill sina landsmän, om de söker uppehållstillstånd, får dåliga betyg eller förskingrar pengar [...] gör de det för att de är muslimer. [...] Islam motsvarar en ras, ett särskilt genealogiskt band, en fix natur som förbinds till mänskliga kroppar. Islam rasifieras. [...] [D]et talas inte om gener, skullformer eller rasmässiga karaktärer. Men antagandena om relationen mellan kropp och väsen är i grunden desamma (Malm 2009:112).

Den fientlighet som riktas mot araber i dagens Europa bygger på föreställningen om att islam är en "världsuppfattning" som inte går att förena med "europeiskheten" (Balibar 2002a:43) och att muslimer, på grund av sin kultur, är våldsbenägna och omöjliga att integrera i västerlandet (Loomba 2005:248). Det är ingen slump, påpekar Loomba, att våldsbenägenhet och barbari kopplas just till muslimer. Dessa föreställningar reproducerar inte enbart "äldre koloniala föreställningar om muslimer som despotiska och omedgörliga [...] utan hänger samman med globala ekonomiska och politiska förvecklingar i samtiden" (ibid:249).

Bilder av *Den Andra* skapas i ett komplext samspel mellan gammalt och nytt på ett sätt som suddar ut gränserna mellan ett förgånget *då* och ett pågående *nu*. Människor, både från tidigare koloniserade och tidigare koloniserande länder, utsätts idag således för förtryck som etablerades under kolonialismen (ibid:17ff).

Risikfaktorer i Rosengård

Resultat från internationella studier pekar på en växelverkan mellan högerextremism och islamistisk extremism,¹⁶ något som författarna till Rosengårdsrapporten påpekar i rapportens inledning. Syftet med Rosengårdsrapporten väljer dock att enbart belysa den islamistiska extremismen. Ett av Rosengårdsrapportens uttalade syften är att ringa in riskfaktorer för att individer (läs: muslimska män) ska ledas in i våldsbejakande extremism. Fokus ligger "på det förstnämnda begreppet [radikalisering] som här ses som en *process* eller ett första steg mot våldsbejakande radikaliserings"

---

¹⁶ För en problematisering av begreppet *islamistisk extremism*, se Nordéns artikel i denna skrift.

(Ranstorp & Dos Santos 2009:5). Fokuseringen på bakomliggande faktorer, drivkrafter, och första steg mot våldsbejakande radikaliserings är en av det utsuddande av gränser mellan brott, kontroll och säkerhet som har blivit allt mer framträdande sedan terroristattacker mot World Trade Center den 11 september 2001.

Hotbilden som lyfts fram i Rosengårdsrapporten är att det skett en allmän ökning av radikaliserings i Rosengård, även om de radikala individerna är få (Ranstorp & Dos Santos, 2009:11). Rapportförfattarna menar att Malmö utmärker sig som en stadsdel med en stor andel invandrare i populationen. Rapporten framhåller att Malmös närliggande stadsdelar skiljer sig åt vad gäller socioekonomisk status, trångboddhet, utanförskap, segregering och ibland också radikaliserings; men att Rosengård är den stadsdel där problematiken är som störst (ibid.). Den så kallade *problematiken* syftar främst på radikaliserings; de andra faktorerna ses som ett problem eftersom det förutsätts kunna leda till radikaliserings (ibid:12f), som i förlängningen alltså riskerar att drabba majoritetssamhället.

I rapporten beskrivs Irakkriget som en primär extern riskfaktor men även "det som många muslimer uppfattar som Västvärldens övergrepp mot muslimer i Irak, Afghanistan och i andra regionala konflikter" (ibid:12). Det så kallade "fragmenterade medielandskapet" som exponerar barn och ungdomar för våldsamma och ocensurerade bilder av konflikter och krig lyfts också fram som en orsak till den "ökande" radikaliserings. Dessa mediala bilder sägs leda till att "verkliga eller uppiktade orättvisor ofta flyter samman" (ibid).

De problematiska nyhetsrapporteringarnas inflytande kopplas emellertid utslutande till utländska TV-kanaler som i många barns hem beskrivs stå på hela dagarna och som rapporten menar förmedlar en "uppfattning om gemensamt lidande, och [...] ett budskap som verkar gå ut på att det handlar om ett systematiskt angrepp mot muslimer från västvärldens sida" (ibid:6). Beskrivningen kan sägas positionera muslimska barns och ungdomars eventuella ilska som irrationell, inte som en respons på politiska orättvisor (Kundnani 2008:42; Jackson 2006:12; Butler 2006:88f). Det går också att tolka rapporten som om de utländska (muslimska) ocensurerade nyhetsbilderna i sig är irrationella och apolitiska. De beskrivs som förmedlare av en viss uppfattning och ett visst budskap som ibland till och med bygger på *uppiktade* orättvisor, beskrivningar som tydligt definierar denna rapportering som subjektiv och propagandistisk.

Trångboddhet lyfts fram som den interna faktor som ligger till grund för alla andra problem. Barnen kan inte vistas hemma och dras därför "till gatan där droger, kriminalitet, ungdomsgängsbråk och annat förekommer" (ibid:12f). Enligt rapporten menar en del av SSP-personalen att segregationen är ett bostadspolitiskt problem som måste lösas snarast, medan andra menar att Rosengård bör stängas för ny invandring (ibid:13). Extrem segregation och utanförskap leder enligt rapporten "till en ond spiral av utanförskap, arbetslöshet, misstro och bitterhet mot samhället, och i sin tur ökad isolering" (ibid:12). Brist på integrering och arbetslöshet faktorer som, i den islamistiska terrorismdiskursen, ofta lyfts fram som en orsak till extremism bland muslimer (Jackson 2006:13). Studier visar dock att majoriteten av terrorister är från medel- eller överklass, är högutbildade och är välintegrerade i samhället (ibid:17). Att segregation och utanförskap är en grund för radikaliseringsprocesser som riskerar att leda till våldsbejakande extremism och terrorism är dock ingenting som problematiseras i rapporten.

Den kulturella fundamentalismretoriken som konstruerar immigranternas *annorlunda kultur* som ett politiskt hot mot de europeiska värdländernas nationella identitet gör sig påmind när rapporten ondgör sig över den *bristande introduktion* som *invandrarföräldrar* får i hur det svenska samhället fungerar; något som sägs förvärra arbetslöshet, segregation och isolering (Ranstorp & Dos Santos 2009:13). Dessa *invandrarföräldrar* integreras enligt rapporten aldrig "vilket medför en oförståelse – och många gånger även en stark motsättning – till det svenskt [sic] samhällsliv, levnadsförhållanden och den demokratiska värdegrunden i stort" (ibid).

Att aktivt introduceras i det svenska samhället verkar vara en central förutsättning för att *invandrarföräldrar* ska kunna integreras överhuvudtaget. Att vara *invandrarförälder* blir i rapporten detsamma som att stå i motsättning till, eller vara oförstående inför den *demokratiska värdegrunden*. Frustrationen över att stå utanför det svenska samhället leder enligt rapporten till "uppfattningar om 'svensken' som är snedvridna, t ex att svenskar är promiskuösa och lever ett osunt liv och att man ska akta sig för att beblanda sig med dem" (ibid).

Dessa resonemang belyser någonting väldigt centralt för rapportens föreställningar om svenskhet och *De Andra*. I rapporten är det nämligen inte många begrepp som får äran att omgärdas av citationstecken såsom "svensken" ovan. Här finns också ett tillägg om att uppfattningar om "svensken" är *snedvridna*, ett tillägg som inte förekommer i relation till andra begrepp i rapporten – trots de många, vida och generaliserande begrepp som används: *invandrare*, *invandrarföräldrar*, *muslimer* med mera. Rapporten gör med andra ord en tydlig åtskillnad mellan generaliserande föreställningar om och beskrivningar av svenskar och generaliserande föreställningar om och beskrivningar av Rosengårdsinvånarna. Det ena förkastas som fördomar, det andra sammanfattas i en rapport och skickas till regeringen.

Främlingsprofilen

I rapporten syns tendenserna att koppla kropp till väsen tydligt i beskrivningen av de *visuella* indikatorerna på att en radikaliseringsprocess har inletts hos en individ (Ranstorp & Dos Santos 2009:10). Bland de beteendebaserade indikatorerna återfinns exempelvis ökad frekvens av moskébesök och "starkt ökat 'fritidsumgänge' med personer som delar samma extremistiska världsåskådning" (ibid). Citationstecknen kring *fritidsumgänge* är intressanta eftersom dessa antyder att muslimer i grupp *per se* är suspekta (det kan ju trots allt handla om någon form av terroristinriktat nätverkande). Andra tecken på en begynnande radikalisering är isolering från gamla vänner/familj, samt att inte vilja umgås med icke-muslimer. Ett växande "intresse för utländska TV-kanaler som grafiskt förmedlar våldsbilder från Irakkriget och andra oroshärdar" (ibid) nämns också som ett misstänkt beteende. Utseendemässiga förändringar av skägg och klädsel lika så. Utlandsresor är även det ett orosmoment, åtminstone om de sker till Syrien, Jemen, Saudiarabien, Afghanistan, Pakistan eller Nordafrika och om de "varar i längre perioder med diffusa syften" (ibid). Därutöver anses kampsporter eller andra krävande idrotter *i kombination* med något eller några av indikatorerna ovan vara ett varningstecken. En vältränad muslim är en farlig muslim. De visuella indikatorerna på radikalisering kan sägas vara symboler som, när de kombineras med vissa kroppar (de som ser "muslimska" ut) betyder att en person är en potentiell (framtida) terrorist (jmf Ahmed 2005:76). Föreställningar om religion sammanflätas här med föreställningar om ras, kultur, etnicitet, kön och plats och bildar en komplex *främlingsprofil*.

Som tydliggörs ovan sammanfaller riskindikatorer med olika geografiska områden *utanför* Rosengård, men även *inom* Rosengårds gränser finns det vissa miljöer som föreställs vara särskilt radikaliseringsfrämjande, däribland källarmoskéer och kulturföreningar. Källarmoskéerna beskrivs som de främsta radikaliseringsmiljöerna; ungdomarnas extremistiska inspirationskällare. Antalet källarmoskéer är svåra att beräkna eftersom de öppnas och stängs ner med jämna mellanrum (dessutom kallar de sig ofta för *etniska föreningar*, vilket rapporten menar är förvirrande). Rosengårds kulturföreningar är inte heller alltid "vad de uppger sig för att vara" (Ranstorp & Dos Santos 2009:17). Många beskrivs ha ett officiellt syfte gentemot Malmö kommun och ett inofficiellt gentemot sina medlemmar. När dessa föreningar söker finansiella bidrag brukas "all 'korrekt' retorik i form av demokrati, integration, kunskapssökande, positiv sysselsättning" (ibid) men istället uppger rapporten att de bedriver religiös verksamhet, motsätter sig demokratiska styrelseformer, förtrycker kvinnor, samt predikar hat mot Sverige och västvärlden på främmande språk. Detta antyder att föreningarna besitter kompetens om de demokratiska värderingarna som uppvärderas i majoritetssamhället och att de medvetet utnyttjar detta i eget antidemokratiskt syfte, vilket skapar en bild av att inte heller muslimer som till synes arbetar för demokrati och integration är att lita på. Malm menar att de muslimska kropparna som uppehåller sig i väst förstås som "fotsoldater i den muslimska strävan efter världsherravälde" vilket skapar en bild av "*den illojale muslimen* som, oavsett vilka fårakläder han klär sig i, förblir utsänd av fiendelägret" (Malm 2009:116). Alla muslimer ses i grunden som hycklare, som Said har påpekat (1978:362). I relation till Rosengårds etniska föreningar blir föreställningen om den hycklade, illojala muslimen nästan övertydlig. Pratas det om demokrati? Då är det bäst att spetsa örönen - det är antagligen bara en extremistisk täckmantel.

Även vissa yrkespositioner lyfts fram som problematiska. Kommunalanställda *förmedlande länkar*, så kallade *brobyggare* eller *kulturtolkare* samt hemspråklärare, uppges vara yrkespositioner som "fel personer" av "fel anledningar" söker sig till (Ranstorp & Dos Santos 2009:20). Oron bygger på att ingen riktigt vet vilka värderingar personerna som jobbar med detta har eller vilka värderingar de förmedlar och rädslan från SSP-personalens sida är således att kommunen i värsta fall har statligt avlönade extremistiska infiltratorer.

Den muslimska kvinnan som symbol

I Rosengård bor inte enbart muslimer och av dem som är muslimer är få "radikala individer", något som rapporten också påpekar. Detta faktum fungerar dock inget vidare som filter; istället misstänkliggörs alla som ser "arabiska" eller "muslimska" ut. Det som är viktigt att synliggöra och att problematisera är att det som pekats ut som *misstänkt* reproducerar en redan existerande bild av *Den Andra*. Detta är ett klassiskt dilemma som den italienska kriminalantropologen Lombroso stötte på redan på 1800-talet då han försökte identifiera fysiskt utmärkande drag hos kriminella (och vildar och apor). Problemet var att:

[...] his list of stigmata mirrored the characteristics of darkskinned Sicilians, who were racially profiled in the popular imagination and in official social control as the main sources of criminality in Italy (Agozino 2003:23).

"Det som sägs om muslimer idag låter som ekon av det som sades i en förgången epok, även om dagens talare inte är det minsta medvetna om likheten", som Malm påpekar (2009: 529).

Men det finns sätt att se muslimsk ut som inte automatiskt kopplas till våldsbejakande extremism – att förkroppsliga den *muslimska kvinnan*. Österländska kvinnor som övervakas av, umgås med och räddas av europeiska män har varit ett centralt inslag i koloniala narrativer ända sedan 1600-talet. Flera feministiska forskare menar att tanken om att ”vita män räddar bruna kvinnor från bruna män” är fundamental för förståelsen av den koloniala dynamiken (Fekete 2009:96,152; Loomba 2005:153). I kolonierna kom ”de infödda männens barbariska beteende” att framhållas som en legitim anledning till det imperialistiska styret och detta hade konsekvenser för politiken i kolonierna (Loomba 2005:153). Samma typer av narrativer har konsekvenser även för den nutida västerländska politiken. Men det handlar inte längre bara om att vita män ska rädda de bruna kvinnorna, nu ingår även vita (västerländska) kvinnor i räddningspatrullen (Fekete 2009:90ff). På de flesta håll i Europa pågår debatter om slöjor och tvångsäktenskap kopplat till kvinnors rättigheter, terrorism, islamisering och antidemokratiska krafter. En del av dessa frågor drivs från feministiskt håll (Ahmed 2005:132f; Fekete 2009:90ff).

Förtryck mot (muslimska) kvinnor och flickor är ett tema som genomgående kopplas till *radikaliseringsprocesser* i Rosengårdsrapporten och flera av åtgärderna som lyfts fram i rapporten är kopplade till just detta (Ranstorp & Dos Santos 2009:19ff). I skolorna beskrivs det hur de muslimska barnen kämpar med den kulturkrock som uppstår:

[...] av de diametralt olika budskap de får hemma om att uppfylla Koranens alla stränga levnadsregler, gentemot de [sic] får av svenska lärare i skolan om levnadssätt, regler, syn på kvinnor osv. Ofta kommer motstånd från flickornas egna föräldrar och syskon mot att leva västerländskt (ibid:16).

Att använda ordet *diametralt* i exemplet ovan är mycket talande eftersom det innebär att budskapen ”hemifrån” och budskapen från ”svenska lärare” föreställs vara så absolut olika som det bara går. Det som också är talande i exemplet är att ”flickorna” positioneras som varande i konflikt med sina ”föräldrar och syskon”, vilket är ett exempel på hur *Andra* kvinnor görs till *offer* för sin kultur (Fekete 2009:92). Rosengårdsrapporten lyfter även fram vilka hot som ”organiserade krafter” utgör för kvinnor och flickor:

[d]en systematiska rekryteringen har även inriktats på att nå ensamma och utstötta tjejer som slutligen leder till konvertering, giftermål, utlandsresor och isolering från familjen (Ranstorp & Dos Santos 2009:14).

Åtminstone två av dessa hot (giftermål och utlandsresor) låter som standardingredienser i vilket svenskt heteronormativt medelklassideal som helst. Kanske förväntas rapportens läsare vid det här laget veta att det inte existerar något som fri kärlek för muslimska kvinnor, och att *utlandsresor* inte betyder semester eller smekmånad, utan kidnappning?

Nu är syftet inte att säga att förtryck mot kvinnor inte förekommer i Rosengård. Varför skulle Rosengård vara en fredad plats när ingen annan plats är det? Poängen är att fokuseringen på muslimska kvinnor som symbol för kvinnoförtryck bygger på den underliggande föreställningen om att ”patriarchy has nothing to do with ”us” (white, Christian, European) and everything to do with them (”aliens” from an Islamic culture) (Fekete 2009:100). Positioneringen av muslimska kvinnor som

offer och för svaga för att göra motstånd mot de muslimska männen kan alltså ses som en del i att skapa en bild både av västerländska kvinnor som jämställda i jämförelse med *Andra* kvinnor och av västerländska män som jämställda jämfört med *Andra* män. Men muslimska kvinnor används också, som nämnts ovan, för att symbolisera muslimska mäns barbari och för att rättfärdiga inskränkningar av muslimska människors rättigheter. Slöjdebatten är ett exempel. Fokuseringen på den muslimska kvinnan är dock bara en skenmanöver, ett sätt att legitimera utökad kontroll av *De Andra*. Butler kallar detta för "den kulturella imperialismens sätt att exploatera feminismen" (Butler 2006:41) vilket alltså kan förstås som tendensen (från icke-feminister) att ta till feministiska argument för att peka ut *Andra* som varande i behov av en frigörelse som det påstås att *Vi* redan omfattas av. När denna retorik brukas av (vissa) västerländska feminister tydliggörs också hur en "feministisk" exploatering av den kulturella imperialismen kan se ut om rasistiska och koloniala strukturer osynliggörs.

Att "inte få säga som det är"

I Rosengårdsrapporten finns exempel på föreställningar om en svensk *akilleshäl* (Fekete 2009:88). Europas upplysningstradition och grunden till den Europeiska identiteten konstruerar europén (och Europa) som progressiv(t), demokratisk(t) och rättvis(t), vars enda akilleshäl är sprungen ur den civiliserade godheten – *övertolerans* mot människor från andra kulturer. Rosegårdsrapporten beskriver bland annat att många av SSP-responenterna inte vågar prata om "radikaliseringsproblematiken" eftersom de är rädda för att detta ska skapa eller underblåsa fördomar:

Många letar efter beprövade verktyg [för att stävja den upplevda ökningen av radikalering] men avstår oftast från diskussioner kring frågan av rädsla för att befästa eller skapa fördomar (Ranstorp & Dos Santos 2009:11).

Det finns en rädsla att prata om detta [radikaliseringsproblematiken] eftersom man är rädd att befästa eller t.o.m. skapa fördomar, vilket leder till att ingen säger något (ibid:20).

En av anledningarna till att radikaleringen kan fortgå verkar, enligt rapporten, alltså vara att SSP-professionella inte vågar "säga som det är". Malm har lyft fram att "islamofober kan klä sitt hat i vad som påstås vara kritik av 'islamism'" (2009:123). Exempelvis har Sverigedemokraternas Jimmie Åkesson beklagat sig över att SD blir stämplade som rasister/islamofober när de kritiserat islamism; något som Åkesson menar står i vägen för en saklig debatt om radikal islamism (Dagens Nyheter: 2008-02-26). Magnus Ranstorp har på samma sätt påpekat att kritiken mot Rosengårdsrapporten står i vägen för "sakfrågan" och skriver i en artikel att "den 'våta filten' över radikaliseringsproblematiken" får uppenbarligen inte lyftas då den stör världsbilden" för kritikerna.¹⁷ Magnus Ranstorp och SD verkar med andra ord ha liknande huvudbry. SD liksom Rosengårdsrapporten reproducerar en bild av *den hycklande muslimen* i sitt ifrågasättande av muslimska företrädares ärlighet och i sina påståenden om att moderata muslimer inte är så moderata som de låter påskina (Malm 2009:67ff; Ranstorp & Dos Santos 2009:17ff). SD liksom Rosengårdsrapporten antyder att muslimerna parasiterar på det svenska samhället. *I dagens Sverige går en alltför stor del av det skattefinansierade kulturstödet till mångkulturella, destruktiva och*

elitistiska kulturyttringar (www.sverigedemokraterna.se: 2010-04-30), heter det hos Sverigedemokraterna. Vid ansökning för [finansiella bidrag från kommunen] så används all 'korrekt' retorik i form av demokrati, integration, kunskapssökande, positiv sysselsättning (Ranstorp & Dos Santos 2009:17f) beklagar sig Rosengårdsrapporten. "Mångkultur eller demokrati?" frågar sig SD på sin hemsida under rubriken *Demokratisk utveckling* och påpekar att det inte råder någon tvekan om:

[...] att mångkulturalismen allvarligt försämrat förutsättningarna för en fortsatt demokratisk utveckling i vårt land. De senaste decenniernas politiska strävan mot ett mångkulturellt samhälle har löst upp de grundläggande värdegemenskaper som skapats och förmedlats inom ramen för den svenska nationalstaten (www.sverigedemokraterna.se:2010-04-30).

"Hot mot demokrati och värdegrund", säger Rosengårdsrapporten och meddelar att:

Vissa respondenter anser att inte fler invandrare bör tillåtas flytta till Rosengård utan att man borde "stänga området" för ny invandring (Ranstorp & Dos Santos 2009:13).

Vilket även det är i linje med SD:s invandringspolitik:

[...] invandringen av personer från kulturellt avlägsna länder [bör] begränsas till ett minimum. Om dagens massinvandring får fortsätta kan det dock bli nödvändig med ett tillfälligt totalstopp för icke- västlig invandring [...] (www.sverigedemokraterna.se:2010-04-30).

Mycket av det som SSP-personalen inte vågar säga sägs med andra ord redan av Sverigedemokraterna som i riksdagsvalet 2010 fick 5,7 procent av väljarstödet och som i västra Skåne redan år 2006 hade 22 procent av väljarna med sig. Kanske ligger det inte en våt filt över Rosengård ändå?

Sammanfattning

I den här artikeln har föreställningar om *muslimen* i Rosengårdsrapporten diskuterats. Dessa föreställningar har visat sig bära ett starkt eko av koloniala diskurser om *Den Andra* i form av bilden av ett civiliserat, demokratiskt och tolerant väst som står i motsatsförhållande till det barbariska, bakåtsträvande öst. Föreställningar om kultur/ras/etnicitet korsas av föreställningar om kön och den muslimska kvinnan beskrivs som ett passivt offer för det förtryck som hon utsätts för av sin familj och sin kultur. Den muslimska mannen är, om inte redan extremist, en extremist under konstruktion.

Rosengårdsrapporten bär tydliga spår av kulturell fundamentalism i sin beskrivning av *radikaliseringsproblematiken* i Rosengård och bilden som ges av området har tydliga likheter med den bild av Sverige som den Sverigedemokratiska politiken presenterar. Därför kan Rosengårdsrapporten i sig ses som en del av en *radikaliseringsproblematik* där en alltmer öppen fientlig diskurs kring muslimer tillåts ta plats i de offentliga samtalen, parallellt med att de som uttalar dessa fientliga åsikter gång på gång upprepar att de blir nedtystade. Det krävs dock ingen större ansträngning för att kunna konstatera att "det som inte får sägas" sägs och har sagts i hundratals år.

Referenser

- Agozino, B (2003). *Counter-Colonial Criminology: A Critique Of Imperialist Reason*. London: Pluto Press.
- Ahmed, S (2005). *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Balibar, E (2002a). "Finns det en 'nyrasism'?" I Balibar, E & Wallerstein, I (red.), *Ras, Nation, Klass: Mångtydiga identiteter*. Göteborg: Daidalos.
- Butler, J (2004). *Precarious life: The Powers Of Mourning And Violence*. Berkshire: Verso.
- Fekete, L, (2009). *The Suitable Enemy: Racism, Migration and Islamophobia in Europe* London: Pluto Press.
- Jackson, R, (2006). "Religion, Politics and Terrorism: A Critical Analysis of Narratives of 'Islamic Terrorism'". *Centre for International Politics Working Paper Series*, (21), s. 1-22.
- Kundnani, A, (2008). "Islamism and the roots of liberal rage". *Race & Class*, Volume 50 (2), s. 40-68.
- Loomba, A (2005). *Kolonialism/Postkolonialism. En introduktion till ett forskningsfält*. Stockholm: Tankekraft Förlag.
- Malm, A (2009) *Hatet mot muslimer*, Falun: Atlas
- Ranstorp, M & Dos Santos, J (2009). *Hot mot demokrati och värdegrund – En lägesbild från Malmö*. Försvarshögskolan: Centrum för Asymmetriska Hot- och TerrorismStudier.
- Said, EW (2004) [1978]. *Orientalism*. Stockholm: Ordfront.

Internetkällor

- Försvarshögskolan. Tillgänglig genom: www.fhs.se
- Lunds Universitet (2009), "Stark kritik mot Rosengårdsrapport". Tillgänglig genom: http://www.lu.se/o.o.i.s?id=1187&news_item=3321, 2010-04-30
- Ranstorp, M (2009): "Rosengård förtjänar bättre argument", Svenska Dagbladet. Tillgänglig genom: http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/artikel_2436369.svd, 2010-04-30
- Ranstorp, M (2009): "Diskutera sakfrågan om Rosengård istället", Svenska Dagbladet. Tillgänglig genom: http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/diskutera-sakfragan-om-rosengard-istallet_2468585.svd, 2009-02-14
- Sverigedemokraterna om demokratisk utveckling. Tillgänglig genom: <http://sverigedemokraterna.se/2010/04/29/demokratisk-utveckling/>, 2010-04-30
- Sverigedemokraternas invandringspolitiska program. Tillgänglig genom: <http://sverigedemokraterna.se/vara-asikter/sverigedemokraternas-handlingsprogram/invandringspolitisk-program/>, 2010-04-30
- Sverigedemokraterna om att främja det svenska kulturarvet. Tillgänglig genom: <http://sverigedemokraterna.se/valet-2010/lat-sverige-forbli-sverige/>, 2010-04-30
- Åkesson, J (2008): " Vi vill värna svensk kultur", Dagens Nyheter. Tillgänglig genom: <http://www.dn.se/kultur-noje/debatt-essa/vi-vill-varna-svensk-kultur>, 2011-01-31.